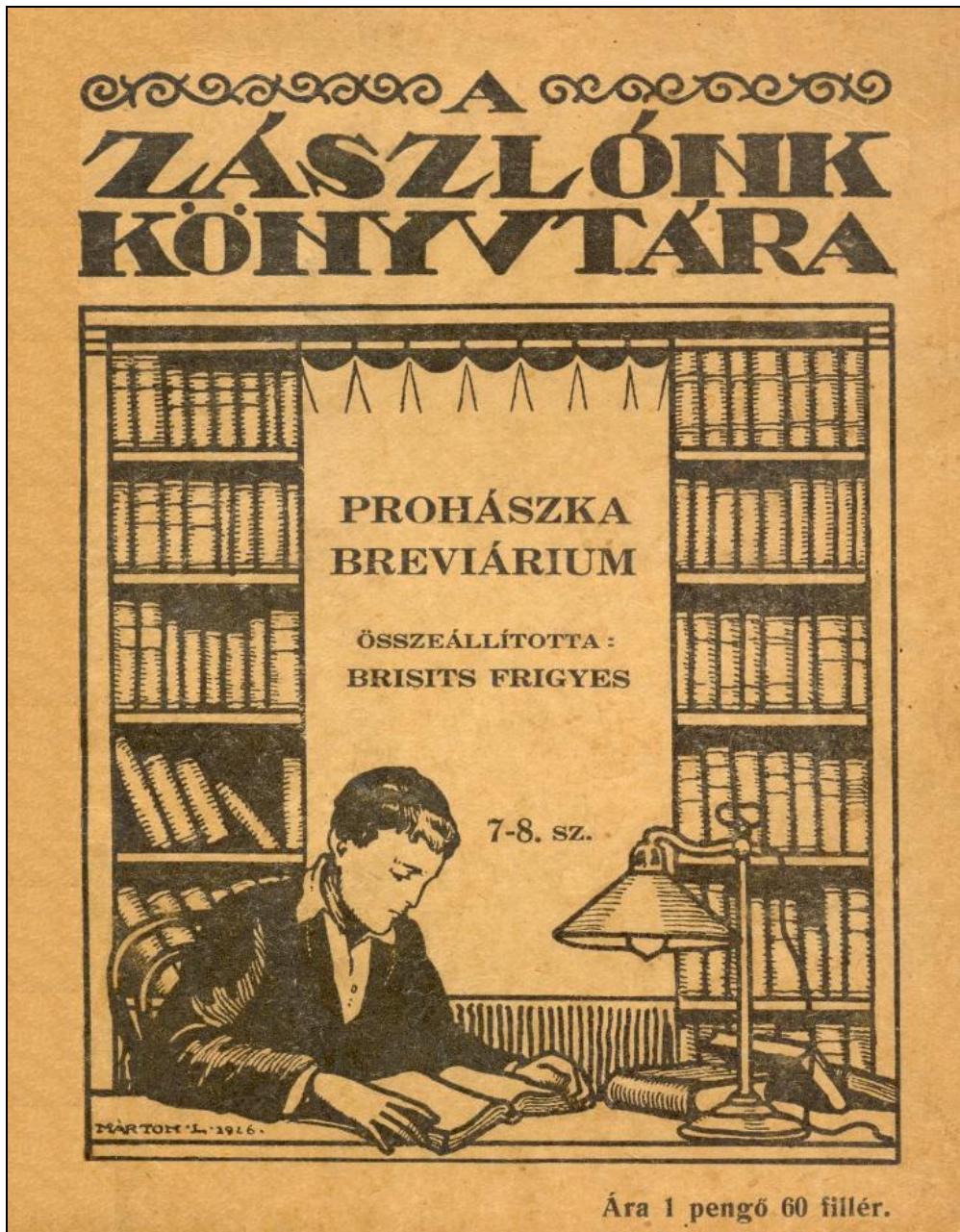


Brisits Frigyes (össz.) Prohászka breviárium

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.



Impresszum

**Brisits Frigyes (össz.)
Prohászka breviárium**

Nihil obstat.
Dr. Michael Marzell,
censor dioecesanus

Nr. 786.
Imprimatur.
Strigonii, die 26. Martii 1927.
Dr. Julius Machovich,
vicarius generalis

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című füzet elektronikus változata. A nyomtatott füzet „A Zászlónk Könyvtára” sorozat 7–8. számaként jelent meg 1927-ben.

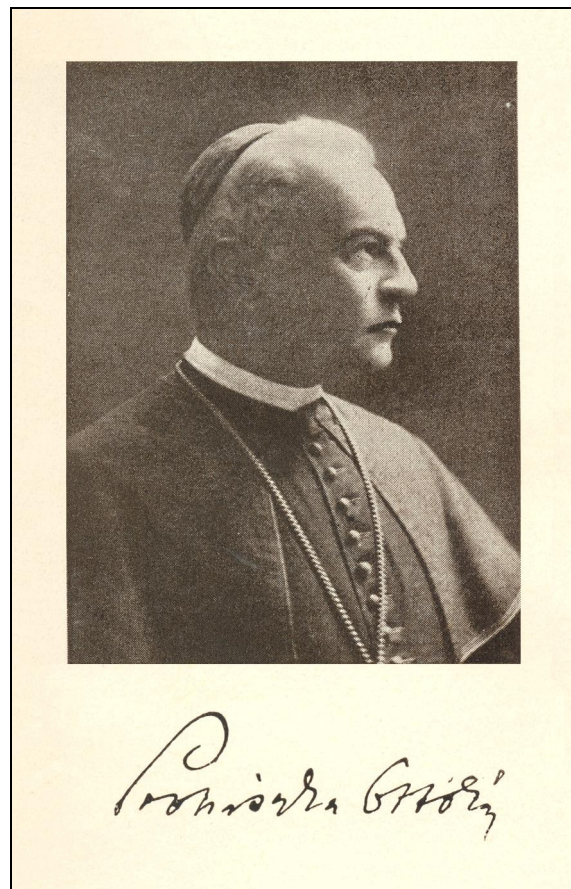
Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
Prohászka Ottokár	5
Az én problémám	7
I. A diadalmas világnézet	8
Véges és végtelen világ	8
A vallásos világnézet	8
Az eszmények sodrában	9
Az objektív idealizmus	9
Imádkoznunk kell	9
Isten	10
Isten arculatának vonásai	10
Isten és a Világ	11
Isten akarata	11
Szeressed az Istent!	12
Az ideál	12
Tekints Krisztus arcára!	12
Krisztus gondolata	13
A mi Urunk Jézus Krisztus	14
Krisztus egyénisége	14
Az Evangélium lelki világa	15
Az Oltáriszentség	15
A keresztfán	16
A mi pálmánk	16
A túlvilág atmoszférájában	16
Az Isten lelke	17
Jön a Lélek	17
A katolikus egyház	17
Egyház és belső élet	18
A bűnös az Egyház lábainál	18
Apostoli tekintély	19
Modern kultúra – ősi kereszténység	19
Mi, keresztények	20
Az én hitem	21
II. A harmonikus ember	22
Az Én	22
Ki vagyok én?	22
Evezz a mélyre!	23
A lélek	23
A lélek értéke	24
Az emberi élet értéke	24
A kultúra	24
A lélek kultúrája	25
A szép egyéniség	25
A vallásos lélek	26
A lélek művészete	26

Az egész ember	27
Az imádkozó ember	27
A legszebb remekmű	28
A hadak útján	28
A szentek arisztokráciája	28
Szent István király	28
Szent Imre herceg	29
Szent László	29
Szent Erzsébet	29
Szent Margit	30
A mennyei Asszony	30
A szentek közössége	30
Az én világom, az én harmóniám	30
III. A győzelmes élet	32
A modern ember	32
A modern ember világa	32
A modern kultúra	33
A modern művészet	33
Dekadens morál és isteni akarat	34
A „kultúremberiség”	34
A világháború	35
Európai kultúra és kereszténység	35
A realiztikus világnézet	36
A keresztény világnézet	36
Az igazi kultúrember	36
Ismeret	37
Az igazi kultúra	37
Inspirált ész	37
Vallás és tudomány	38
Élet és tudomány	38
Ne csak ismerjünk!	38
Akarjatok!	39
Evangélium és munka	40
Kereszténység és szociáldemokrácia	40
Lélek és természet	40
A tenger	41
Isten vértanú-népe	41
A kereszténység és a magyarság	42
A keresztény szellem útja	43
A kereszténység kultúrhivatása	43
A győzelmes élet	44
Élet, halhatatlan élet	44
Credo	44
A főpap imája	45

Prohászka Ottokár

Prohászka Ottokár a XX. század eleji magyarság egyik legragyogóbb alakja. Pályájának kezdete a múlt század végére esik, működésének ereje és jelentősége azonban egészen a mi századunkban bontakozik ki. Tehetségének eredetisége és fénye úgyszólván egyszerre, tüneményszerűen villan fel. Szinte alig kapunk magyarázatot attól a mély és rejtett úttól, amely a nyitrai szülői háztól a kalocsai gimnáziumon át a római Collegium-Germanico-Hungaricum tanulmányainak hét évébe, innen az esztergomi papnevelő intézet lelki igazgatójának első könyvéig vezetett, amely *A diadalmas világnézet* címe alatt egyszerre készen és győzedelmesen hozta meg Prohászka Ottokár nevét és irányát.



Mindenképpen új volt ez az irány, formában csakúgy, mint szellemben. Formában azért, mert megteremtett egy szokatlanul friss és páratlanul gazdag költői nyelvet, mely nemcsak a megszokott teológiai nyelvnek átcsérése, hanem a modern magyar irodalmi nyelvnek első megjelenése volt. Szellemben pedig azért, mert nálunk első visszahatása, kifejlődésének tényében pedig diadala lett a vallásfilozófiai idealizmus s vele a katolikus gondolat reneszánszának.

Ez a kettős, nagy, történeti hatás sugárzik ki abból a gazdag összetételű életből, mely Prohászka Ottokárban filozófus, teológus, író és szónok tudott lenni, s melynek történeti hitelesítői munkái: *A diadalmas világnézet*, *Isten és a világ*, *Föld és ég*, *A keresztény bűnbánat és bűnbocsánat*, *Dominus Jesus*, *Elmélkedések az Evangéliumról*, *Magasságok felé*, *Világosság a sötétségben*, *A háború lelke*, *Kultúra és terror*, *Elbeszélések és útirajzok*, mindenek fölött pedig legnagyobb alkotása, az öntudatra ébredt magyar katolikus lelkeség.

Filozófiai rendszere szemben áll az intellektualizmussal s teljesen voluntarisztikus jellegű. Prohászka Ottokár filozófiája a keresztény pragmatizmust hirdeti, mely az akaratban és a cselekvésben látja és keresi az élet súlypontját, s amazok elsőségét hirdeti az ismeret értékével szemben, amelyet fontosnak ismer ugyan el, de mindig csak a tette való ráképesítés szempontjából. Az ismeret célja a tett, a cselekvés.

Ez a filozófiája magyarázza meg teológiáját is, amely míg történeti vonatkozásban kultúrteológiai területre mutat, belső elgondolásában erősen lélektani irányú, és a hitigazságok bensőséges átélését sürgeti.

Prohászka Ottokár filozófiája és teológiája – minden eredetisége mellett is – kritikai összefoglalása kora szellemi irányainak. A modern gondolkodás, érzület és kifejezőmód nagy kezdeményezői és átalakítói Nietzschétől Bergsonig mind benne vannak világszemlélete történeti elemeiben, kritikailag feloldva, megtisztítva, a katolicizmushoz átalakítottan, úgy, hogy Prohászka Ottokár gondolkodásának eme harmonikus összetételében a katolikus gondolatnak minden új jelenséget magába felszívó, magához áthasonító, mindig diadalmas korszerűsége és örök frissessége jut kifejezésre.

Voluntarisztikus életszemléletén alapul legnagyobb művészete: szónoklata is. Prohászka Ottokár ma nemcsak Magyarországnak, hanem Európának is egyik legragyogóbb egyházi szónoka. A szónoklat egyházi területe számára felfedezte a modern lelket, amelynek világnézeti nagy válságait a modern világ vezető szellemeinek munkáiból ismerte meg. Problémája is a modern kultúrának ez „a nyugtalan, vergődő intelligenciá”-ja lett. Prohászka Ottokárban minden tulajdonság megvolt, amellyel meg tudta magának szerezni ennek a művelt, de fáradt értelmiségnek először az érdeklődését, majd pedig a bizalmát: nagy részvét értelmi kultúrájának hajótöréseivel szemben; nagyszerű műveltség, melyben egymásra talált szónok és közönség; páratlan művészi érzék mind a formában, mind a nyelvben, mellyel a közönség irodalmi kultúrája kielégülést kapott; mindenkiféle pedig szónoki erejének vonzó, szinte misztikus hevülete, amelyben nehéz elemezni, mi a lenyűgözőbb: a lélek apostoli vihara-e, vagy a lángész hatalmas ténye. A tőle megteremtett Konferencia-beszédek szerencsés időszerűsége és találó alkata még jobban fokozta e tulajdonságok megnyilvánulásának és hatásának lehetőségeit. Így teremtett nemcsak közönséget, hanem új szónoki iskolát is.

Prohászka Ottokár megújította az egyházi szónoklatnak úgyszólván minden elemét. A külső formában uralkodóvá tette a költői elgondolást, általában a művészi fokú stílus-erőt. A beszédek elvontságát a ráhatásnak, szinte a sugallásnak személyességével enyhítette meg, s melegítette föl. A filozófiai felszerelés és átélés állandó kapcsolataival egyrészt új szint és alapot adott a beszédeknek, másrészt pedig termékeny bőséget teremtette meg a beszéd-témák lehetőségének. A tárgy-bővítés egyúttal visszahatással volt a szónoki beszéd módszerének lélektanibbá finomuló átalakítására, s alkalmul szolgált arra, hogy a katolicizmus igazságai az új idők módján is éreztessék erejük és képességük örök tartalmát. Prohászka Ottokár ezen a ponton lett a legnagyobb. Itt vált: a tudós, a költő, a művész, a szónok lenyűgöző szintézisévé. Nem is mérhető hozzá senki, sem a francia Touchet, sem a német Faulhaber, kiváló szónoki kortársai.

Prohászka Ottokár legnagyobb ereje azonban mégis egyénisége. Sikerének, hatásának ez a szinte elemezhetetlen gyökere. Mikor beszél, akkor ő maga sem veszi észre, hogy nem fényes pátozát, sem ragyogó dialektikáját, hanem egyéniségének ízét élvezzi mindenki. Ezt a fenséges harmóniát, amelyből ma legkevesebb van ezen a világon. Magyarságunk összetört értékeinek idején lehet-e nemesebb és fölemelőbb öröm számunkra, mint az ő homlokára, erre a fénylő gondolat-földre feltekinteni, ahol nem tört össze semmi abból, amit a történelem kereszténynek és magyarnak hitt és hirdetett...

Az én problémám

Lehet-e a keresztény világnézetet beállítani a mai kultúrvilágba? Ez az én problémám.

Segítségére akarok lenni a modern embernek a keresztény világnézet kialakításában, mert tudom, hogy sajátos nehézségei vannak.

A törtető koroknak ragyogó eszméik, nagy erényeik, bűneik s forró szenvedélyeik vannak, melyektől eltávozik a felfogás s az ízlés, s új irányt nyer az érdeklődés. A modern korszakoknak is van sajátos szelleme, mely oly benyomást tesz ránk, mint egy önhitt, merész, kíméletlen ember arca. Más ember, más arc; más korszak, más szellem. E szellemtől függ a korszak élete s világa. Nem a dolgok változnak el, hanem a megvilágítás, – nem az érvelés logikája, hanem a lelkek fogékonysága vész a tárgy s a hagyományos érvelési módszer iránt. Ez erőszakos lelkületben rendesen az érzelmi elem van túlsúlyban. A szenvedély nagy érzésekkel dolgozik, s lelkesülésében a fanatizmus túlzásai jelentkeznek. – Csak a maga nyelvét érti, s idegen beszéden nem töri fejét; aki beszélni akar vele, attól követeli, hogy tanulja meg az új kor nyelvét.

Én beszélni akarok a modern emberrel...

(A diadalmas világnézet)

I. A diadalmas világnézet

Véges és végtelen világ

Folyóvizek felé igazodunk, melyek partján lelkünk feléledne. Isten végigfolyik a világon; nem szabad elszáradnom; igazodom hát feléje. Véges világban állok térben s időben; a váltakozó korok felfogása fejlik s világgépük is egyben-másban elváltozik. Kevés biztos s igaz ismeretem van; filozófok közt járok, kiktől sokat nem tanulok; de bizonyos realizmus jellemzi természetemet, mely biztosít, hogy a valóság nem játék; értelmem a materializmusban nem lel nyugtot, s a panteizmusban, mely az én-t tagadja, elveszti önmagát. Én tehát a filozófiák álló vizeitől a hegyekből jövő folyóvizekhez menekülök; a történelmen végighömpölyög az isteni kinyilatkoztatás folyóvize. Ezek friss, erőteljes áramok; ide alázattal is járulok, s bűneimtől itt fürdöm meg tisztává. Itt haladok, itt fejlem is. Itt nem ülünk pocsolyák partján, hogy szomorú képünket nézzük. Ó Uram, vonzz hát, segíts, vezess, tisztíts!

(Elmélkedések az Evangéliumról)

A vallásos világnézet

Belső világunk világnézetünktől függ. Égboltja, tengere, fénye, viharai, éjszakái olyanok, amilyeneket mi magunk teremtünk. Ha ideális a világnézetünk, akkor égboltunk tiszta, kristályos olasz-ég, amilyen Catánia fölött ragyog; ha pedig szkeptikusoknak vagy pesszimistáknak csapunk fel, akkor az égbolt is savó-színű, felhős, alacsony és ködös lesz s alatta nem Catánia virul, hanem a Lappok földje, s nem pálmák, hanem borókák nőnek rajta.

Ki akarna tengődést lendület helyett s sarkövi éjt tavasz helyett? Aki azt akarná, az a szeretet s örömet nem ismeri; annak élete nem élet.

Nekünk tehát erőteljes, lendületes, bensőséges, hatalmas világnézet kell. Hatalmasnak kell lennie, mely az élet mélységes mélyeiből törjön fel, s megrendítsen s magával ragadjon; lendületesnek kell lennie, melynek szavára, mint ezüst harangszóra, mosolyra fakadjon az öntudat, s öröm s béke lejtessen végig a lelken, s mindenk fölé pedig igaznak, tehát reálisnak s egyben ideálisnak kell lenni, mely az embert az Isten gondolatai szerint kialakítsa s méltóságai koronázza.

Erőteljes, lendületes, bensőséges, reális s ugyanakkor ideális világnézet csak a vallásos világnézet lehet; mert a vallásos világnézet öleli föl a mélységet, a létnek, a világnak mélységét, ahol az ő forrásai fakadnak. Csak a vallásos világnézet áll ki a semmiség s az elmúlás mélységei fölé, s lelkesülve nézi az örök szépet, mint Szent János Patmoszban a napövezett, csillagkoszorús asszonyt. Csak a vallásos világnézet győzi le a napszámos, robotos élet örömtelenségét, s az fejt ki teljes plaszticitással az embert, ki hősnek és szentnek született. Csak a vallásos világnézet az a magasba emelkedett gondolat, mely átfog létet, életet, végtelent és örökkévalót s lendületet vesz a halhatatlan életbe.

A világnézetnek okvetlenül kell vallássá szublimizálnia. Amely világnézet vallássá nem válik, az még ki nem virágozott; annak sem dísze, sem értéke nincs; az egy oly inda, mely a földön kúszik. Azon az alacsony fokon erőteljes gondolat nem terem, s a még romlatlan lélek azt a poros laposságot ki nem tartja: neki ösztönszerűleg emelkedni kell.

Alacsonyságban csak addig marad, míg kenyeret és pénzt keres; mihelyt a megélhetés gondjain túlra emelkedett, szívének érthetetlen mélységeiből hangokat hall, s a mindenség

óceánjáról szózatok suttognak feléje, melyek azt hajtogatják, hogy honnan, hová s minek élünk? E szózatoktól a léleknek azonnal szárnya nő s repül. Igen, ezek azok a bűvös, titokzatos hangok, hogy honnan, hová, minek?

(A diadalmas világnézet)

Az eszmények sodrában

A természet s az ethos nem két harmonikus elem, s útjaik nem párhuzamos vonalak. A világ folyásában szerepel ugyan az ethos is, de azért a világtörténet s az ethos távolról sem azonosíthatók egymással. Az ethos kimered a történeti rendből, mint valami, ami nem fér el oda, ami a fizikai s a történeti rendben ki nem fejlődhetik, s nem érvényesülhet végképp, s azért egy felsőbb világot, egy folytatólagos és érvényesülési etape-ot sürget.

Lelkiség, igazság, jog letörhetik a fizikai erővel szemben, s a Gondviselést nem lehet beugratni minden fizikai hiány pótlására. De mindez nemcsak ne keserítsen el, hanem ellenkezőleg, mélyítse ki belátásunkat, s igazítsa el érzéseinket, és segítsen rá arra az objektív idealizmusra, hogy emeljük ki az erkölcsöt, a jogot a maga szférájába, s ne keverjük azokat össze a phisis iszapjaival, a történések ösztönös elemeivel s a sikertelenségek keserűségével. A szellemi javak mindennél magasabban, egy felsőbb világban állnak. Leérnek ugyan a sárba s a kaotikus kavarodásba; de ott lenn nincsenek otthon. Lehet a legszentebbéért harcolni s elbukni; lehet legtisztábbnak lenni, s a közvéleményben besárosodni; lehet a legideálisabb érdekekért is sikra szállni, s mégis az élet s a boldogulás feltételeitől elesni; lehet Isten fiának lenni, s keresztre jutni. De hisz épp ez lesz legkiválóbb jellege az eszményeknek, az ti., hogy világfölnyes, s hogy mindig győz; azonban csak a maga helyén, a maga fokozatán, vagyis a szenvedélyek, fegyverek, hatalmak, keresztek, akasztófák fölötti szférában.

(Az objektív idealizmus)

Az objektív idealizmus

Nála a győzelmes hatalom a jó, melyet a rossz szolgál. Az erkölcsi világ összes motívumai harcra s ellenkezésekre vannak a rosszal szemben rendeltetve, de nem absztrakt kategóriák vagy organikus ingerek miatt, hanem a jóságnak, szépségnek, lelkiségnek objektív valósága miatt, mellyel szemben a rossz csak végeesség, csak tagadás és hiány. Ezért nem botránkozunk meg azon sem, hogy van rossz, miután tudjuk, hogy a rossz fölött van a jó, s hogy ez az objektív jóság képesít fölnyre minden kínban s bajban. Az sem fog megrendíteni az ideális valóságokba vetett meggyőződésünkben, hogy sok a sikertelenségük és kudarcuk, s lassú a térfoglalásuk; mert a legfölségesebbhez küzdve s bízva kell föltekinteni, mondván: Eszmények, ti vagytok; kell lennetek; közöm van hozzátok; ígézetetek s befolyástok alatt állok! Az érthetlenségből, az élet ürességének örvényeiből s épp az ideálok okozta szenvedésekből a világfölnyes lelkiségébe menekülünk, s megmentjük az emberiség szükséges ideáljait, nem az emberinek s a tapasztalatszerűnek, hanem az isteninek megragadása által.

(Az objektív idealizmus)

Imádkoznunk kell

Imádkoznunk kell, hogy mélységesen megbizonyosodjunk Istenről s kegyelméről, hogy közelebb érzünk hozzá, s mélyebben hatoljunk bele, s lelkünkben felüdüljünk, megtisztuljunk s kialakuljunk. E fölséges munkát végezzük imáinkban! Átéljük benne, hogy mily jó, mily kipusztíthatatlan jó nekünk az Úr, szívünknek Istene, melege és öröme. Arcát nem látom, s bár fölfoghatatlannak tartom, de valónak érzem. Ha kérdezitek, hogy mért ragaszkodom

hozzá, azt mondom nektek: ész, szív, érzélem, kedély, akarat, szóval lelkem, a lelkem fűz hozzá. Halljátok csak filozófok: a legmélyebb gondolkodás végre is az ismeretelméleti probléma rétegére bukkan, a „sötétség” a „föltevések” rétegére; ebből a sötétségből indulnak ki logikai oklancolataink, vele összefüggésben vannak a hit s a misztérium. Abból a mélységből, melynek neve „psziché”, való az ismeret s törvénye, a logika; belőle szól felém ugyancsak az erkölcsi törvény s az eszményi, törekvő irányzat. A nagy, csillagos, virágos világ Istenhez utasít; de ugyancsak hozzá utal belsők, az értelmes, erkölcsi öntudat; az egyénnek inspirációkkal, vágyakkal, hajlandóságokkal telített világa. Mélyedjünk el szívünk szükségleteibe ... Én, én,... a szívem a vallás egyik forrása; szívemből, lelki világomból indulok ki, s megtalálom őt. Te itt vagy, Uram, bennem vagy ... ha magamba nézek, öntudatom mintegy a barlang szája, s azon át s abból ki fölségesen szép, éteri, verőfényes világba nézek. Beléd nézek, téged látlak.

(Elmélkedések)

Isten

Ha kérdik, mi az a szellemi valóság, melynek az ideálok csak emberi fogalmi kifejezései; – hogy mi az a világfölényes lelkiség, – mi a lélek, Isten: erre azt kell felelnem, hogy azt sajátlagos, tüzetes fogalmakkal minden tekintetben meghatározni nem bírjuk, éppen azért nem, mert az egy fölöttünk álló létszerűség, de elég róla tudunk annyit, hogy szellemi valóság, erő és élet, melybe bele vagyunk kapcsolva.

Ez a szellemi valóság, ez a fölöttünk álló, s nekünk parancsoló fölényesség, mely igazságokban, követelményekben, törvényekben s erőkben érezteti meg magát, – ez a felsőbb valami, ami az egészet átjárja, s tele van fénnel, meleggel, csengéssel és harmóniával, maga felé igazítja az öntudatra ébredt életet, mely célt, értelmet s értékeket keres.

Ebbe az objektív metafizikumba van belekapcsolva az öntudat, s viszont ez az objektív eszményesség, mint erkölcsi tisztaság, nemesség, előkelőség s hősiesség vegyül bele a legközönségesebb életbe is. Átjárja az embert, aki átadja magát neki, mint a delejesség a földet, s új világosságokkal szórja tele lelkét, mint az északi fény a sarkok hosszú-hosszú sötét éjszakáit.

(Az objektív idealizmus)

Isten arculatának vonásai

Istennek s terveinek s gondolatainak első jellegül tűzzük oda, hogy az a Végtelen nem ember; ha atyánk is, nem ember; ha jót is akar, szíve nem emberi szív; az ember és szíve csak vetülete, parányi szikrája világokat alkotó s megroppantó hatalmának. Ez a fölismerés világosságom lesz, s emellett a rengő földön, a zivataros óceánon, a szakadó hegyeken észreveszem az Isten arculatának vonásait, s leolvasom róluk, hogy gondolata, következőleg gondviselése is nem abban áll, hogy ne legyen harc és baj, ne legyen halál és pusztulás, hanem hogy a Fölségest relatív valómon s gyöngeségemen túl kell keresnem, s értékeimmel pusztuló világok dacára hozzáfűződnöm. Mert értékeimet s Istennel való összezőkkenésemet érzem, ahogy érzem az élet s világ relatív voltát; tudom, érzem, hogy jóllehet a földhöz tapadok s benne gyökerezem, de azért fölényesen emelkedem ki, öntudattal, jóból, rosszból, mulandóságból és időből; érzem, hogy a világ energiák szisztémája, s hogy akár harmóniában, akár harcban álljanak, akár szőnyeget terítsenek, akár tenger- és földhullámokat gördítsenek elém, én a végtelen értelem és akarat felé sietek lelkemmel s hiszem s vallom, hogy életen, halálon, virágos kerten és temetőn túl érdekelve vagyok, az édes ház csakúgy, mint a rengő láva, nekem nem minden. Svéd Krisztinával szólva: non mi bisogna e non mibasba; az egyik ki nem elégít, a másik le nem tör. Így alakítom én a sötét

gondolatokat, így leszek a földi bajnak-jajnak, ennek a fekete anyagnak szerencsés művésze, mert gondolatot s napsugárt gyúrok bele.

(Magasságok felé)

Isten és a Világ

Mennyivel különb a mi világnézetünk, hogy az értelem s az értelemnek leánya, a tudomány, a végtelen Istenből valók, s következőleg isteni gondolatokat keresnek mindenütt. Föladatuk nem a teremtés; nem teremteni küldte őket az Úr, de olvasni, utána gondolni az Úrnak az ő örök, hűséges gondolatait, „cogitationes aeternas, fideles.” Az Úr föltárta gondolatait a természetben is; hogyne, hiszen a természet az Isten gondolatainak természetes föltárása. Az ő szava a természet; szava a vas, a víz, a napsugár, a hajnal, az éj. S e beszédet nem érti a világon senki, csakis az értelem. Az értelem hallja, érti az Úr szavát; az értelem szemléli műveit. Kontemplálja az Istent, de nem színről-színre, hanem gondolatainak lenyomataiban; nem látja arcát, de fátyolát, s e fátyol alatt nagyjában észreveszi arcának körvonalait. Nem látja a végtelent, de a végtelen partján jár, s tudja, hogy van; nem fogja át karjával a tengert, az óceánt, de az óceán hullámai lábát csókolják, s a mélység titkaiból gyöngyökkel kedveskednek neki. E csendes kontemplációja túlcsoordul örömtől, élvezettől s boldogságtól; a tudomány élvezi, mikor a természetből kiváltja a gondolatot; az Isten csókját érzi homlokán minden új észrevevésnél, minden új belátásnál, s nem tud eltelni az örök szépnek csodálatával és érzetével.

(Föld és Ég)

Isten akarata

Ha Isten fejlődő világot akart, s nem adja készen a jót; ha a világ erőinek koncertjébe fektette a boldogulást s harcból akarja kiemelni azt: akkor az ember is, mint része az erők e rendszerének, az Isten gondolatai szerint rá van szorítva, hogy küzdjön s érvényesüljön minden erejéből. Az ember is, a kultúra is, csupa erőkészlet; az erőkészlet rendeltetése, hogy kifejlődjék, hogy kiadja erejét észben, akaratban, feltalálásban, vívmányokban, intézményekben; rendeltetése, hogy az embert erőssé s győzedelmessé tegye, villámmal, óceánnal, bacilussal s minden életet s erőt pusztító befolyással szemben. Akarja, hogy a villámot megismerjem s lefogjam, – akarja, hogy tengeren ne tutajon, hanem gőzhajón járjak, – akarja, hogy gyermekemet a difteritisz meg ne fojtja, – akarja, hogy erőit felhasználva, a természettel szemben minél jobban érvényesüljek. Ha értünk a világ lefoglalásához, közelebb férkőztünk az isteni akarat érvényesítéséhez; ha célszerűbben építünk hajót és házat, ha ésszerűbben és egészségünknek megfelelőbben élünk, ha szérumokat feltalálunk, s a halál penészflóráját jobban pusztítjuk, akkor a Gondviselés alkalmasabb szolgálóinak bizonyultunk. Ne mondd, ha Isten akarja, összetör a szélvész, belénk üt a villám, meghal a gyermek; ez török teológia s nem keresztény fölismerés, mely szerint az Isten az örök, a folytonos tevékenység, melynek képe a világfejlődés, az a folytonos alakulás és újulás; a keresztény gondolat azt dörgi felénk: teljesítsd előbb te az Isten akaratát; fejtsd ki erőidet; sürgesd a több belátást; siettesd a győzelmet a betegség s halál fölött, s a társadalomban ne azt hajtogasd, hogy az Isten akarata a szegénység s a nyomor, hanem gondoskodjál keresetről, tisztességes lakásokról, iskolákról; pusztítsd a penészgombát és a bűnt, hogy az emberek kötelességük öntudatára ébredjenek a Gondviselésnek természetes követelményeivel szemben, hogy öntudatára ébredjenek annak, hogy küzdeni, alkotni, teremteni, dolgozni, boldogulni, ez az isteni végzés és jóakarata.

(Magasságok felé)

Szeressed az Istent!

Szeressed az Istent, a te fölséges, végtelen, édes mindenedet; azt az örökkévaló, magát egyre jobban kinyilatkoztató nagy jót; „Omne esse”; a lét és élet dagadó óceánját; azt a meleg, boldog örök-életet, kiből fakadnak lelkek és egyesülések, intuíciók és inspirációk s az extázisok örömei, mint rügyei a lelki tavasznak; kiből valók a szellemek víziói s a művészetek inspirációi; ki bűvöl lelket s ritmust, s harmóniát önt ki a létre. Szeresd azt a legreálisabb szépséget, mely poézis és valóság; azt a produktív őserőt, mely gördít csillagot s rajzol világot, s szívedbe szárnyaló, édes érzést önt. Szeresd őt, kiből való az anya öröme; őt, ki által születik a gyermek s fakad a virág; kiből való a boldogság énekének minden motívuma, ki tejet és mézet és bort csepegtet a szeretők, a költők, a próféták s a szamaritánok ajkára; – ki könnyeket fakaszt, s a csendes örömök pacsirta dalait inspirálja; – ki a mély megindulás könnyeit keveri a fájdalomba s homállyal, sötétséggel is dolgozik a több, szebb élet kialakításán. Szeressed őt, Uradat, mindenedet, ki akart téged, s azért vagy, s ki akarja, hogy több, szebb, erősebb, teltebb, gazdagabb lélek légy; ki vonz téged, s fölhúzza kegyelmének zsilipjeit, s lelkedet folytonos, szebb, öntudatosabb élettavasra neveli. Szeretni kell őt szívvel, erővel... S ugyan lehet-e őt szeretni érzés, megindulás, hevülés nélkül? Aki hevülve nem szereti, az még nem nézett bele arcába!

(Elmélkedések)

Az ideál

Az ideál Krisztus, az Isten Fia, ki az életnek, még pedig az örök életnek jegye alá állít: „Vita, vita aeterna ...” az ő jelszava. Mindenki az örök élet kezdődik ki; ezt az életet ki kell alakítani, mert a legnagyobb ez az egyedüli kincs. Krisztusban ránk lehelt az örök élet, s mi öntudatára ébredtünk annak, hogy mik vagyunk, mit érünk, s hová vágyunk. Krisztusban jött le hozzánk, s lépett felénk a morális nagyság; megérintett, s monda: kelj föl, ki a tehetetlenség s az öntudatlanság ágyában nyomorogsz, kelj föl és járj, s kiált: Ego sum! Kiáltsd: Én több vagyok, mint minden!

Nézzétek, mily új nemzedék jelenik meg a földön: az Isten gyermekei! Mi isteniek vagyunk – mondják ők –, nekünk isteni életünk van; nemcsak lesz, de már van; a mi hivatásunk dicsőség, boldogság, boldog örökkévalóság.

Mily óriási értékek léptek az öntudattal a világba! Nem csoda, hogy megakasztottak mindent, letörtek mindent s kezdtek egy új történelmet; ignorálták a világot, emberiséget, időt, mely addig volt s a názáreti Jézus születésének barlangjára ráírták a világtörténelemnek kezdetét, az anno I.

(A diadalmas világnézet)

Tekints Krisztus arcára!

Krisztust az Isten állította a világba, ő merő valóság és meleg élet. Ő nem mítosz. Minden eredeti rajta, s minden vonás az egészhez tartozik, s az egésznek nagy gondolatától határozta meg. Őt az Úr gondolta, s nem filozófia alkotta, s ha nem lehet sok fűből pálmát, sok szöcskéből paripát, sok vályogházból gót dómokat alkotni: épp oly kevésbé lehet sok emberből, sok ideálból egy Krisztust előteremteni.

Krisztus Urunkat nem lehet kimagyarázni semmiféle filozófiából. Ő nem Plátó folytatása. Plátónak magasan szárnyaló, fényes, de elvont s élettelen gondolatai vannak; minél magasabba emelkedik, annál erőtlenebb, s gyakorlati hatást annál kevésbé vált ki. Mit létesített Plátó? Semmit. Kit mozgatott meg? Senkit. Mily országot alapított? Semmilyen. S mit tett, mit alkotott Krisztus? S hol van az Úr Jézus tanításában filozófia, a szó iskolai

értelmében? Hol van teória? Sehol. Verba mea spiritus et vita sunt... Ego sum resurrectio et vita”.

Krisztus Urunkat nem lehet kimagyarázni a zsidóságból s nem a történeti fejlődésből, mint Hegel akarja. Jól mondja e szószátyárságokra Chamberlain: Mondjatok egy kort, melynek nem volna szüksége Krisztusra, mint egy karéj kenyérre. Nekünk is reá van szükségünk s éppen csakis reá; ne keressünk jobbat. Mit keresünk, mikor a legmélyebb vonz magához, mikor életének gazdaságával kínál, s mi e fölismert, de még át nem élt életvalóságnak még csak küszöbén állunk, küszöbén csak, jóllehet már 19. évszázad áll rendelkezésünkre.

Krisztus nem Buddhista. Elismerem, hogy Buddha nagy ember lehet hindu kiadásban, a kontempláció és rezignáció motívumai szerint. Neki az élet nyomorúság s a halál megváltás; következőleg az ő tana az, hogy iparkodjunk meghalni. Azt mondja a buddhizmusról egy német író: „Das ist der lebendige Selbstmord”. Az Úr Jézusnál éppen az ellenkező gondolat uralkodik; Krisztus maga az élet, Krisztus azért jött, hogy életünk legyen, s a halál is csak átmenet az életbe, még pedig az örök életbe. Buddha azt mondja, hogy az élet szenvedés, melyet el kell viselni; de emelésén, javításán hiába fáradunk. Hiába töritek magatokat, emberek, a világon nem változtattok; legyetek békében, majd elmúlik. Az evangélium nem így beszél. Krisztus Urunk azt mondja: „Non veni pacem mittere, sed gladium”, nem hoztam békét, hanem harcot. Az evangélium, mely életet hirdet, sürgeti a küzdelmet elsősorban saját rossz természetünk, másodsorban tökéletesedésünk külső akadályai s az emberiség haladásának ellenségei ellen. Ez a harc a szellem harca; ez a harc a világosságnak s az erénynek harca, mondjuk, ez a harc az ember harca az állat ellen. Mikor ezt keressük, ne tekintsünk a teoretikus Plátóra, ne a sötét Heraklitra, ne a lustán szenvelgő Buddhára, ne a pesszimista Schoppenhauerre, ne a szofista Hegelre, hanem tekintsünk fel Krisztusra!

Gyöngé hitű, modern ember: „Respice in faciem Christi tui” – tekint Krisztusod arcára! Bizzál benne, ő meggyőzte a világot. S ha talán nem bízol, menj, nézz széjjel a világban, s ha találsz szebbet, jobbat, fölségesebbet, nemesebbet, izzóbbat, szárnyalóbbat, menj utána, kövesd azt. Menj, én biztosan tudom, hogy visszajössz...

(Dominus Jesus)

Krisztus gondolata

Mihelyt Jézus belépett a világba, megállította a világ folyását, hogy jobb s emberhez méltóbb irányt adjon neki. Születése a világtörténelemnek legfontosabb adata. Nincs csata, nincs trónralépés, nincs katasztrófa vagy fölfedezés, melyet össze lehetne hasonlítani az Úr Jézus születésével. Ő kezdi meg az időket, melyek az ember történelmét alkotják. Nélküle nincs ember.

Hogy minden egyes ember több, mint az egész világ, azt Krisztust gondolta. Hogy az embernek nem használ semmit, ha az egész világot megnyeri is, de lelkének kárát vallja, ez Krisztus Urunk evangéliuma. Hogy ez a lélek Istené, hogy a Caesar s a rabszolga Isten előtt egyenlő, az az új társadalomnak alapvetése. Hogy a lelkeknek Isten felé való útjukban ne legyen akadályuk, az az igazi szabadságnak proklamálása. Nincs hatalom, mely a lelkiismeretnek parancsoljon, kivéve az Istent. Ez volt az individuum felléptetése a világ színpadán, s ezzel kezdődött a tulajdonképpeni történelem. Krisztus állította meg az öntudatlan tömegek renyhe tengődését; Krisztus kezdte meg a szabad, független ember kialakítását a földön. Méltán mondhatjuk, hogy az ő jele alatt áll a kultúra, homlokán viseli keresztjét s a kereszt jelégjét: In hoc signo vinces! Kár, hogy az 1927. éves keresztény nemzetek elfelejtik bölcsőjüket, megöregszenek, elpetyhüsdnek, s elvesztik erejük öntudatát.

(Dominus Jesus)

A mi Urunk Jézus Krisztus

Jézus szent neve az emberiség Megváltójának, Üdvözítőjének neve, mely öt betűbe foglal össze mindent, amit hisz, s amit remél az ember Istentől, s nemcsak azt a kegyelmet jelenti, mely az égből ereszkedik le, de azt a fölemelkedést is, melyet az emberiségben a Jézus neve s kegyelme eszközölt. A hatalomnak neve ez, de nem a rettegésnek, nem a rémületes fölségnek, hanem az emberfia hatalmának neve, mely csendesesen emel ki új s süllyeszt le a mélységbe régi világokat. Új név az, mely mikor végig hangzott a világon, felocsúdtak a kábult emberek, szégyenkezni kezdtek a meggyalázottak, az erkölcsi méltóság érzete vonult végig a fásult szíveken, s hol előbb fertő terjengett s bűn uralkodott, ott illatos kertek s virányos rétek lehettek életet és gyönyört. Hasonlítsák össze a klasszikus világot a Jézus szellemével eltöltött szent kereszténységgel; vonjanak párhuzamot Néro trikliniuma s egy katolikus pompás zárda-kápolna közt, melynek oltárán virágok illatoznak, gyertyák lobognak, s virágdísz s lobogó lángok közt ki van téve tündöklő monstranciában az oltáriszentség. Előtte fehérruhás lányok térdelnek, az áhítat gyengéd pírjával az arcukon, az érintetlenség méltóságos bájával homlokukon, tiszta szívvel, lilomos lélekkel. S amott Néro trikliniuma, hol vad tobzódásban s szemtelen önfeledésben tombol az állati ember, s kimerülve a részegség álmába dől, hol mennyezetről rózsák hullanak a részeg Caesarra, a részeg szenátorokra, a részeg patríciusokra, poétákra, filozófusokra, a részeg Augustúra, szenátornéokra, a részeg szíriai leányokra! Boldizsár király falaira régen a láthatatlan kéz a mane-tek-el-ufarszin-t írta. Néro palotájának oszloppaira pedig ezt a szót, ezt a nevet írta: Jézus. Ezt a nevet írta oda a bűneiből kikelt emberiség; ezt írták oda a szüzek és vértanúk. Ezt a nevet emlegetik azóta is legtöbbször emberi ajkak, akár az evangélisták a szeretetével, akár a Renánok s Voltairek gyűlöletével. Ezt a nevet sercegik legtöbbször a tollak, ez a név száll szerteszéjjel a világba a nyomdák érchengerei közül. Ezt a nevet harangozzák harangjaink; ezt a nevet dicsérik gyermekeink s hívő népünk; imáink refrénje mindig ez a név; e névvel ajkainkon akarunk meghalni, s valamint ez a név volt erő küzdelmeinkben s harcainkban: úgy reméljük, hogy e névvel eltalál a vergődő, ez életből kibujdosott lélek a boldogságba a lelkeknek hazajáró útján.

Jézus az Istennek legfölségesebb s legimádandóbb gondolata és remeke.

(Dominus Jesus)

Krisztus egyénisége

Az ő lendületes, derült, életszeretettel átjárt szelleme szociális; ő nem gyűlöl, hanem szeret. Ő nem lakik pusztában, hanem Názáretben; köztünk él; természete, szíve, lelke olyan, mint a mienk. Nem sötét, nem rideg. Nem pesszimista, hiszen az Isten országát hordozza magában. Nem sztoikus. Szereti a különb lelkeket, s tanácsolja lelkibb, az előkelő életet; de elparaboláz a kicsinyekkel, s nem veti meg őket. Ő a finomabb, a gazdagabb életnek arisztokráciája; a közönségessel, az alacsonnyal be nem éri; ő a sas, mely kifeszíti szárnyait, s a magasságba repül; de e kedvtelése nem vetnek meg, nem nyomnak el senkit. Ő szereti a magányt; a csendes éj s a csendes hegycsúcs az ő lelkének gyönyörúsége; ő imádkozik éjjeleken át, de a végtelen örvényeiből ő sohasem merít sötétséget, hanem mindig fényt és világosságot; az ő teológiája az Isten látásából táplálkozik s azt leszűrte számunkra olajjá. Olajat öntött sebeinkbe s olajat virrasztó s kutató lelkünk mécsébe. E mécsnél gyűjtjük meg hitünket s megnyugszunk benne, hogy az Isten szeret minket, minket mindnyájunkat, nemcsak az erőst, a géniusz kegyeltjeit, a hatalom bírlalóit; nem, nem; mindnyájunkat szeret.

Hát láttatok – kérlek – szebbet? Túloz-e a zsoldár, mikor hirdeti: Speciosus forma prae filiis hominum? Speciosus ... Igazán szép! Éppen azért ki fog az ellen küzdeni? Ki fogja mondani, hogy ne kössük le a világot hozzá, hanem keressünk új ideált? Minek keressünk?

(A diadalmas világnézet)

Az Evangélium lelki világa

Helyezkedjünk el az Evangélium parabolás, kedves, idilli világába, mint egy fölséges hegyvidékbe, hol az erdők, rétek, a patakok s hegycsúcsok júliusi vasárnap déli napsütésében állnak s hol a hegyi patakok zúgása s távoli harangszavak járása s egy-egy tehénkolomp távoli csengése az ünnepi orgona zenéje. E fénybe és napsugárba, illatba és kékségbe merített átlátszóságban hallgassuk a szent írás szavát a lélekről s annak értékéről, az életről s az Isten országáról, a kincskeresőről s a gyöngyvásárlóról, a jó pásztorról és a tékozló fiúról. – Vegyük közbe fontolóra a keményebb érzéseket, azt a kemény szeretet, mely mindent elhagyni kész: atyát, anyát, házat, hazát, hogy az Urat kövesse. Gondolkodóba ejt a nagy számadás s adósságom lerovása az utolsó fillérig; azután az elszánt üdvkeresés, mely kész a szemét kiszakítani, a lábát elvágni, csakhogy Istennél célba érjen. Elgondolkozunk aztán arról, amit mond a nagy vágyról, a világ tűzbeborításáról, saját véres keresztségéről, aztán csodálkozva látjuk, hogy kenyeret ad, melyben testét töri meg, s kelyhet nyújt, melyben vér ömlik szét, s forr föl a bűnök bocsánatára. Ezek a szavak s fogalmak mind azelőtt is megvoltak a zsidóságban és megvoltak a pogányságban; szép szavak, csiszolt fogalmak. Szent Ágoston ezeket „*vasa lecta et pretiosa*”, drága kristálypoharaknak, billikomoknak s kancsóknak mondja, melyekben filozófok és rétorok, dialektusok, grammatikusok és szofisták mást-mást töltögettek; ki lőrét, ki mérget, ki állott vizet, ki pocsolya vizet, akitől mi tellett; de sem a lélek borát, sem az élő vizek termékenyítő italát szolgálni nem tudták. Akkor aztán jött az Evangélium, s a régi szavak s fogalmak kristályformába új, tüzes bort, vagy inkább vért töltött, – új tartalmakat teremtett, új értékeket hívott elő. A „*sermo vivus et efficax*” árama mintha sziklákat görgetett volna; az örökkévalóság hegyvidékéről jött, és magával ragadta a lelkeket.

Az Evangélium lelki világa, mint egy hegyvidék masszívuma emelkedett fel a gyatra filozófiák és a mitológia mondái, meséi s fecsegéseinek ezer apró együgyűségei közül. Akik az Evangéliumot elfogadták s éltek, azok mint erkölcsi szuverenitások jártak a megmételtyezett társadalomban. Nem voltak büszkék, hanem hívek; imádkoztak és dolgoztak, s azok az új tartalmak, melyek lelkükben feszelegtek, lassanként átídomították az élet régi formáit az Isten országának stílusában.

(A keresztyénység és belső élet)

Az Oltáriszentség

Sehol sem állnak annyira egymással szemben az Isten nagy s az ember kicsiny gondolatai, mint itt. Változó gondolatainkkal szoktuk mérni a világot; belenézünk, s majd nagyoknak, majd meg kicsinynek tartjuk; szisztémákat csinálunk, aztán megint lerontunk; haladásunk romokon jár; no hát a hit is kis gondolataink romjain jár. Nekünk elég, hogy a szerető Jézus mondotta: Ez az én testem; jelenléte nekünk kegyelem és ünnep, ha nem is értjük. Az Apostolok tovább adták nekünk; az evangéliummal világgá indult ez a misztérium. Katakombák falaira véste és festette az „*Ecclesia Christofora*” a gyűrűt, a lantot, a pálmát, Jézus szeretetének beszédes szimbólumait; szeplőtelen, tiszta nemzedéket nevelt kenyerén és borán, mely az eget kereste ... Gondolatai el voltak telve, énekei róla szóltak, minden oltára neki volt szentelve; nagyobbat nem talált, amit hinni, szeretni, énekelni, festeni, kőbe vésní lehetne. E nyomokon járok én is; hiszek; hitem ünnep, erővel s reménnyel teljes.

(Elmélkedések)

A keresztfán

Azután leemeli sebzett kezeit s lábait az Úr Jézus a szegekről, lelép a keresztről, s elindul a bódult világba, melyre oly nehéz szíve van s véres kezeivel borogatja az ifjúság fölhevült homlokát, meghinti a tiszta leány-lelkek liliomait, a rothadó világ fekélyeire ráborítja lázas sebeit s mint Elizeus hajdan a halott fiúra, úgy borul rá a szenvedő Krisztus sebzett testével a világra. Végig megy a családok szentélyein, parketten és taposott földön; a családi otthonok falaira fölakasztja töviskoszorús arcának képét. Elmegy a múzeumok, színházak, tánctermekek, klinikák, szanatóriumok, tébolydák mellett; megrendül és sír, mint egykor Jeruzsálem fölött. Ó jöjjetek utánam s küzdjete; jöjjetek közelebb, ha gyöngék vagytok; érezzétek meleg szívem s vérem lelkét. Küzdjete a vérontásig s kérjétek a kegyelmet szenvedésemre való tekintettel, győzni fogtok!

(Elmélkedések)

A mi pálmánk

A valósággal feltámadt Krisztus a mi Pálmánk. Ezt a pálmát nyújtja minden hívőnek, aki kezébe veszi s erősen tartja, megosztja vele győzelmét: föltámad majd ő is. Ez a hit az örök élet vágyával föllazította az emberiséget, mint hogyha a Krisztus kegyelme, e pálma leveleiről hulló harmat, tüzes eső alakjában hullt volna a lelkekre, s vértanukat avatott volna. Minden vértanú a hitért halt meg; minden halál ezt kiáltja, ez örületes, vakmerő szót: Föltámadunk! E hit Krisztus sírjából való s nem a régi mítoszokból. A főnixmadár már régen jelezte a halhatatlanságot, s abból vértanúi hit nem lett; a tavasz már régóta csattogtatta az életvágyat lehelő, szerelemittas éneket, s abból halhatatlan remény nem lett; költők, énekek, eszmék dacára az emberiség föl nem ébredt; héroszok, mítoszok dacára a kultúrák egymásután letörtek; az élet vágya dacára, mely szenvedélyes panaszként járta be a világot, a szkepszis elhervasztotta a gnóvizist. Ó szent sír, halhatatlan életet lehelsz; biztos öntudatot reményeinkbe.

(Elmélkedések)

A túlvilág atmoszférájában

Föllép ott a túlvilágon a maga pompájában a végtelen szentség, mint fény, mely vakít, mint szépség, mely minden fogalmat meghalad, mint nagyság, melynek méretein a gondolat kifárad. Szembe állanak a lelkek az Istennel, mint a lét óceánjával, mint emésztő tőzzel, melytől világok zsugorodnak s leheletétől hamuvá válnak. Ez a végtelen Isten veti latba a fejletlen lélek súlyát, de Krisztus vérével s a kegyelem zománcát látván rajta, kegyelmez neki, bár a tökéletlenséget tőzzel veszi ki belőle. Az Isten megnyitja a lélek szemét, hogy lássa alaktalanságát, csúfságát, nyomott, alacsony lelkületét; e szemlélettől lesz igazán alázatossá és bűnbánóvá. Mint a művészek közé tévedt palatáblás gyermek szegényesen áll a perspektívának s a színek harmóniájának titkaival szemben: úgy áll ügyefogyottan az elköltözött lélek Istennel szemben.

S mily benyomásokon ment az a lélek keresztül, melyen egy ily új mindenség tükröződött? Mily benyomásokat vett, midőn az élet és a rendeltetés erkölcsi fölsége, a szabad akarat nagy felelősségével rendítette meg öntudatát? Midőn a szentség s tökély ítélőszéke elé lépett, hogy Krisztus szemébe nézzen, s arcáról leolvassa a tetszés vagy nem tetszés örök ítéletét? Ah, mily komoly, nagy lelkek ezek!

(Elmélkedések)

Az Isten lelke

A világ lelke is akar világot teremteni, megújítani, átváltoztatni s nagy kultúrmunkát végezni, nagy intézményeket teremteni; de a földre növeszti őket, „és elfordítják elméjüket és lesütik szemeiket, hogy ne lássák az eget” (Dán 13,9) A „Horror futuri saeculi” veszi körül őket. Munkájuk inkább fáradtságot, mint szabadságot hoz, s gépeikhez köti őket, ezek által akartak uralkodni, de a nagy erők, melyeket ők szabadítottak föl, szolgálóikká tették őket. Személytelen zsarnoki hatalmakká válnak, külön pszichológiával, temperamentummal s elgyötirik az emberiséget, a szenvedélyes történetet tűzik ki életfeladatul nagy logikai következetességgel, de pszichológiai képtelenséggel.

Ellenben az Isten lelke a világot belülről, első elveiből, a jóság- s igazságból akarja kialakítani, s azért aztán szépségbe fejleszti. Lelkeket szabadít föl szabadságra, melyek kevéssel beérik, s a világot, a munkát, az ést s vívmányait csak arra használják, hogy a lélek élete szépen, nemesen kifejlődjék. Méltóságot, lázas önemésztést sehol, soha. Így kell járni a világban Istent szerető, igénytelen lélekkel; úgy kell nézni minden virág szemébe, hogy mondja: azért vagy, hogy én is ilyen szép legyek; úgy kell leülni a forrás mellé az aranyos pázsitra s szeretettel gondolni az isteni mélységek forrásaira, melyek bennünk, mint gondolatok s érzések fakadnak.

(Elmélkedések)

Jön a Lélek

Ahogy akar, úgy jön, majd komolyan, majd vidáman; lesújt vagy fölemel; néha buzdít, máskor megszegyenít, néha megfélemlít, majd lelkesít; néha lábaihoz kuporodunk, máskor szívére borulunk. Néha messze van tőlünk, hogy vágyódjunk, máskor közel, hogy ne csüggedjünk. Néha mint köd, felhő ... máskor mint ragyogó, napsugaras intuíció borul a lelkünkre s abban is akarata szerint tesz, hogy majd édes élvezetre, vigasztalásra, majd türelemre s áldozatra indít; néha megaláz, máskor a nagy tettek ingerével hat reánk. Mindent felhasználunk! Ne mondja senki, hogy minek élek s unatkozom. Ne mondja! Hát nem adhat egy pohár vizet a szomjazónak, jó szót, tanácsot, indulatot, szolgálatot a testvérnek? Él, ne okoskodjál; hisz mennyországot élhetsz át.

(Elmélkedések)

A katolikus egyház

... Végtelen sokat tett s létesített a katolikus egyház, végtelen sokat. Megőrizte az evangéliumot, sértetlenül fönntartotta Krisztus misztériumait, s átszármaztatta hozzánk valamennyi nagy ideálját. S hogy ezt tehesse, szirtre állt, Krisztus helyezte oda, s bástyákat épített isteni jogokból, s vasszerkezetet állított fel az isteni érdekek megvédésére, az állati erőszak s az emberi szenvedély ellen.

A kereszténység benne lett organizálva; az egyház lett a cédrus acélkemény, gyantás fája, s benne rejlett az evangélium veleje, s rajta fakasztott az Isten kegyelme éltet, új rügyeket, lombot és virágot.

Maga ez az egyház, mint társadalmi szervezet óriási nagy tény a világtörténelemben, mert a fajszereteten, a nemzeti motívumokon, a fizikai erőn és hatalmon épülő királyságokkal szembeállított egy más községet, melynek nem fizikai erő, nem világi hatalom az érdeke, hanem más valami, ami szellem, lélek, igazság, erény ... Ez oly virány, melyre nem szabad ráhengeríteni az állami mindenhatóság sírkövét! S hogy nem hengeredett rá, azt az egyház tette; harccal is, vérrel is; de folyt-e a vér nagyobb érdekekért? Hogy Európából nem lett

Bizánc, az az egyház érdeme; elzsibbadt volna a kultúra a szellemi világ szabadsága nélkül, s a szabadságnak ez öntudatát az egyház szította!

Üdvözlégy katolikus egyház, szolgálónak mondanak téged, pedig te a szabadság leánya s a szabadság zászlajának hordozója vagy!

Az voltál, s az leszesz! Nem a lármás szabadságé, mely lázba kerget piacokon, s torlaszokat épít boulevardokon; te a komoly szabadság érdekeit óvod, te az erkölcsi élet s az emberi méltóság alapföltételei fölött örködöl!

(A diadalmas világnézet)

Egyház és belső élet

Az Egyház sehol és soha nem érte be a külső cselekedetekkel, mindenütt a belső átváltozást sürgette; morálisa mindig az alázatos, bűnbánó s jó életben érvényesülő szellemet lehelte.

Ennek megvilágítására álljon itt az a „kilenc mód arra nézve, hogy az ember áhítatosan töltsé idejét”, melyet egy 1472-ben Hans Bämlernél Augsburgban megjelent fóliánsból írok ki:

„Ha Istennek tetsző dolgot akarsz végezni, adj egy fillért életedben Istennek; tetszőbb dolgot tessel vele, mintha halálad után nagy fillérrakást hagysz hátra jótékony célra.

Sírj egy könnyűt bűneidért kínszenvedésemre való tekintetből; tetszőbb dolgot végzesz vele, mintha annyi vesszőt üttetsz a hátadra, mennyi egy tágas mezőn nőhet.

Túrj el kemény gáncsot nevéért; tetszőbb dolgot művelsz vele, mintha patakokat sírnál múlandó dolgokért.

Kurtítsd meg alvásodat kedvemért; tetszőbb dolgot csinálsz vele, mintha 12 lovast küldenél a szentföldre halálad után.

Fogadd föl szállásodra a szegényt, s bánj vele jól; tetszőbb dolgot művelsz vele, mintha 40 évig hetenként háromszor böjtölnél kenyéren és vízen.

Ne szólj meg s ne rágalmazz meg senkit; tetszőbb dolgot művelsz vele, mintha mezítláb járnád körül a földet, s lépten-nyomon véredet ontanád.

Ne botránkoztass meg senkit, s fordítsd a dolgokat jóra; tetszőbb dolgot művelsz vele, mintha naponként a harmadik égbe ragadatnál.

Bármit kérsz testednek vagy lelkednek, kérd azt te magad; tetszőbb dolgot művelsz vele, mintha anyám s a szentek könyörögnek érted (vagyis, ne bízd magadat vakmerően a szentek közbenjárására).

Szeress engem mindenk fölött; tetszőbb dolgot művelsz vele, mintha oszlophoz kötetnéd magadat, mely tele van hegyes késekkel. Szeress, ó, szeress engem! Az Úr mondja: dicsérj engem hűséggel, munkáddal, akkor munkád az én dicséretem lesz, s szeress engem kellemetlenkedéseidben, akkor szereteted dicsőségem lesz.”

Mi ez? Mit lehel ez a „kilenc mód”? Bensőséges, tiszta katolicizmust, mely szeretetet sürget Isten s a felebarát iránt, s bűnbánatra, türelemre s hűséges, kitartó munkára buzdít. Ez a romanizmus tehát hamisítatlan kereszténység.

(A diadalmas világnézet)

A bűnös az Egyház lábainál

Minden szónál hathatósabb a közvetlen tapasztalat; átélni azt, amit tudunk, ez a tudás legteljesebb alakja. Éld át a gyónást s megszűnnek nehézségeid; tarts komoly lelkiismeretvizsgálatot, indíts fel magadban mély, lelkes bánatot és erősfogadást, s valld be bűneidet úgy, ahogy megismerted, s meglátod, mi az a gyónás; meglátod, mily tisztelettel körítsd azt az intézményt, mely az embereket önismeretre s bűneik fölött bánatra indítja. A

hitet és erkölcsöt s benne az emberiséget támadja az, ki mindkettőnek gazdag forrását a gyónásban tönkre silányítani kívánná. S ha hitetlen is az ember, de tiszteletéből a nagy iránt ki nem vetkőzhetik; mert okvetlenül belátja, hogy nem annyira a közlekedés, fuvar, vasúti sürgés-forgás, mint inkább hűség és becsület által, – nem gyári zakatolás, hanem szívmelegnyugvás által, – nem a házak fénye, hanem a lakók erénye, – nem a pénzforgalom, hanem inkább a pénz helyes elosztása, vagyis igazság által emelkedik, halad az emberiség. Ki ne hajolna meg ez erények mesteri iskolája előtt, mely a gyónásban tárul fel számunkra?

(A bűnbocsánat szentsége)

Apostoli tekintély.

Ne nézd az embert! Mit érdekel téged Jónás fia? Az ember él s meghal, s utána s helyébe más. Ne nézd Pétert, az halász; ne nézd Callixtust, az szabados. Ne nézd Szilvesztert, az tudós; ne X. Leót, az humanista; VI. Sándor erkölcstelen, I. Sándor vértanú; ne nézd mindezt, hanem kérdezd: mit akart az Úr mindezzel? S halld a feleletet: Te köszál vagy az én kegyelmemből, s e köszálra építem föl anyaszentegyházamat, s a pokol kapui nem vesznek erőt rajta. E köszálnak állni kell, s nekem lesz rá gondom, hogy azt ki ne döntse s össze ne törje senki. Bárkik legyenek utódaid, bárhogy hívják őket, ezen nem változtatnak, ez isteni tervet csúffá nem teszik, sem ők, sem mások.

Így vagyunk a tekintély elvével, az isteni gondviselés s nem az egyéniség szerepel benne. Nem nézem sem a pápának, sem a püspököknek egyéniségét, mert bár nagy és szent egyéniségek sokat segítenek, s gyarló emberek sokat rontanak, de végre az Isten szándékán nem változtatnak. A távírónak villámszíkrajja s az általa röpített gondolatra nézve mindegy, hogy miféle póznákra van csavarva a távíró-sodrony. A pózna elrothad, penészgomba emésztheti fáját, mikor még mindig villám jár fejében, s isteni gondolatot szolgál rothadásában is. Honnan jön pedig az isteni gondolat? A távíró-oszlopból-e? Annak nincs gyökere, annak nincs élete; a gondolat rajta máshonnan van; messziről jöhet, örvények, pusztaságok fölött el! Evangélium, kegyelem, tekintély, ezek mind isteni tények, isteni gondolatok; pápák és püspökök csak közvetítői e természetfölötti tényeknek. Krisztus Urunk gondoskodott róla, hogy a nemzedékeknek éltetésére szolgáljon egy vezetékyszerű intézmény, melyen keresztül évszázadok s évezredek nyerjék az éltető, halhatatlan, tévmentes tant, s az azt gyümölcsöző kegyelmet!

(Dominus Jesus)

Modern kultúra – ősi kereszténység

Egy apostoli korszakban élő kereszténynek más világnézete volt, mint nekem, már úgy a külső világról. Egy középkori embernek más világnézete volt, mint nekem. Még a múlt századnak is más volt a világnézete, de azért az az én hitem a maga radikális, gyökszerű, oszlopos, tételes, dogmatikus alapjain megáll. Engem nem fészélyez a leszármazási teória semmit. Engem egy cseppet sem fészélyez a modern biblikus kritika. Én azt tudom, hogy a biblia is tele van történelmi elemekkel, én azt is tudom, hogy a Jézus képe, azaz a felfogás róla, nem ahogyan ő létezett és létezik, hanem, amilyen képet az emberek maguknak alkottak, az is történelmi lehet. Hiszen másként gondolta el Krisztust Szent Pál, Szent Ferenc, másként gondolta Szent Terézia. De ezek szubjektív, egyéni stilizációk; ezek nem a dolog lényegének és mivoltának a megváltozásai vagy tagadásai. Ezt különösen kiemelem, mert én jól tudom, hogy a modern embert sok mindenféle befolyásolja: a különböző sajtótermékek befolyása alatt állván, sok részleges, egyoldalú értesülést vett.

Azért szükséges egy olyan összefoglaló egészet bemutatni, felfogni; szükséges, hogy meglássuk a maga egészében a maga genetikus leszármazási összefüggésében, amikor megint

én úgy vagyok, mint akár a Kopernikus előtti keresztény, mert az én keresztény Isten-hitem lényegében nem változhatik, nem változott. Abban a geocentrikus, földközponti felfogásban én akár úgy vagyok, mint az a modern keresztény a heliocentrikus, napközponti fogalmakkal. Ez rajtam semmit sem változtat. Én azt nagyon jól tudom, hogy az Isten adja magát nekem a történelemben, hogy a történelem az Isten képének a revelációja, megnyilatkozása, leleplezése, hogy ezekben egyre többet, egyre jobbat látok, és azért megállok szépen a helyemen, és azt mondom: Hála Istennek, hogy ezt így fogadhattam, hogy voltak olyan intézmények, amelyek által énhozzám eljuthatott az élő forrásnak vize, mint a kanálison át, s eljuthatott hozzám ez az élő víz.

A modern embernek a hite akkor a legerősebb, hogyha a modern kultúrának magaslatán, a modern kultúra igényeivel szemben bele tudja állítani ezt az óriási eredeti erőt. Azt is képzelem magamnak, hogy lehet azt a karlsbadi forrást márványmedencébe foglalni, lehet annak kultúrmiliót teremteni; de mikor negyedik Károly császár előtt ott csak mohos volt a patak folyása, s mohlepte kövek között csörgedezett a karlsbadi forrás, Károly előtt, mikor nem úgy hívták, akkor is ez a forrás volt, lényegileg nem változott. És bárcsak ez maradjon mindig, hogy ki ne fogyjon. Éppen úgy az én kereszténységem a legmagasabb kultúra foglatában az ősi kereszténység eleven forrásának vize s a modern kultúra igazi jelesei, ezért meg nem vetik; sőt örülök neki, hogy úgy megbecsülik, intézményekkel, kultúrvívmányokkal óvják, védik.

(Konferenciabeszéd, 1915)

Mi, keresztények

Mi a harmóniát lét és ideál, szenvedés és gondviselés, gyöngeség és boldogulás közt következőképp alkotjuk meg.

Mi szeretjük az életet, s keresünk örök életet, nekünk a lét jó; mi bízunk a gondviselő Istenben, ki vezet és segít az örök boldogságba.

Nekünk a lét nem „lángoló kín”, mi nem tartjuk, hogy „minden öröm fájdalmat szül”, tehát mindegyik csak látszólagos öröm; a mi morálisunk nem áll sötétségben, hanem félhomályban, az Úrjövét „penombrájá”-ban.

Mi nem mondhatjuk, hogy az ember az ördögé, hogy csontig-velőig romlott; az apostollal ugyan panaszkodunk a „földi ember” fölött, s megsiratjuk a test és lélek közti meghasonlást, de nem tévedünk el vele a reménytelenség éjébe. A katolikus morálisra sohasem estek annak a sötét predestinációnak árnyai, melyek a reformátorok gondolatait kegyetlenségbe hajszolták bele. A Jézus anyját tisztelő kereszténységet sohasem kerülgette a reprobációnak félelme s a reformátoroknak s janzenistáknak szigorára azzal felelt, hogy rámutatott a „Szent Szívre”.

Mi látjuk a rosszat, s szenvedünk alatta, de azért nem bizalmatlankodunk a gondviselésben. Az Isten szelleme nem elkényeztetett gyermekeket van hivatva nevelni, hanem a küzdelemben naggyá lett hősoket s az apostol szerint: „virtus in infirmitate perficitur”, szenvedésből tökéletesbül az erény. Mi imádkozunk, mert a fizikai rendnek alkotója a morális rendnek is nyitott tág mezőt, s a fizikai bajt és szenvedést morális erővel akarja legyőzetni. Azért a mi imánk fizika és kémia dacára bizalmat lehel az Úr iránt s küzdelmeinkben olyan az, mint iránytű a viharban, s mélységek fölött el a változatlan sarkcsillagra mutat.

Mi az életet sokoldalúan fogjuk fel; egyéninek tartjuk; de karikatúrákat nem csinálunk belőle; sem Nietzsche, sem Tolsztoj túlhajtásai nem imponálnak nekünk.

Mi a kultúrának hívei vagyunk, mert az ész haladása természetszerűen megteremti a kultúrát; de nem lelkesülünk a modern eszményekért, milyenek a gazdaság, a hatalom,

melyektől a hatalom birtokososztályai gögben és önzésben s a munkásosztályok kínban és nyomorúságban sorvadoznak, s elvész az elfogulatlan, derült, jókedvű élet.

A mi moralitásunkat nem alkotja semmi, ami külső s nem a mienk, szóval, ami nem akarát. Értelmes élet s öntudatos élet, az a két vonal, mely teljesen födi egymást; már pedig a morális élet ugyancsak értelmes, tehát egyszersmind öntudatos élet: tehát öntudatos jóakarát. Van sok szent jelünk, van sok gyakorlatunk, sok szimbólumunk; de miért mondják ezeket mechanikusoknak? Azért-e, mert Isten kegyelmét vesszük fel moralitásunknak alkotó eleméül s azt a szentségekből is merítjük? Hisz mi lelki, elevenítő benyomásokot merítünk hegyen-völgyön, s azokat beszójjuk életünkbe: hát mért ne higgyük, hogy az Isten, aki mindent átjár és áthat, befoly a lélekbe is? De mindez a befolyásos életet, öntudatos jóakarátot sürget.

(A diadalmas világnézet)

Az én hitem

... Az én hitem vonzó, lelkes lendület, tehát hatalom. Ami rideg, az nem vonz. Jézus pedig mondja, hogy az Atya lelke vonz, még pedig hatalmasan, tehát nem erőszakosan, hanem bizalommal, szeretettel, érzéssel. Az erőszak gyenge vonzóerő, a szeretet, az öröm, a kedv a legnagyobb. S hogy vonzóbb legyen hitünk, azért van Jézusunk, a szent Szűz édes fia; azért van anyánk a szüzesség szépségében s az anyaság édességében.

... Hitem bensőséges, meleg lelkület. Sokféle hit jár köztünk, hideg, sötét, bizalmatlan, száraz, ízetlen hit és hitetlenség. Némelyek nem gondolkoznak s hisznek; mások gondolkoznak s nem hisznek; mások ismét gondolkoznak, hisznek s nem élnek. Ezek mind holtak vagy eleven holtak. Szívet bele az élettetlenségbe, akkor lesz hit. A hit odaadás a vezető Isten iránt; bízom szavában s vezérlő kezében; teljesen átadom magam, ahogy illik mindenek központja, célja, reménye iránt.

... Hitem erős, kitartó lelkület. Az apostol szava adja meg pszichológiáját: „credidi et certus sum”, hiszek s nem ingok. Vannak nekem is nehéz perceim, sötétségem az észben s szenvedésem a szívben, de a sötétség s e szenvedés ellen odaállítom akaratomat. Akarok, Uram, megnyugodni benned. Ezzel az erős, megnyugtató akarattal szabadítom föl magamat a kételyektől, ingadozásoktól, bizonytalanságoktól. Kedves a gyermek hite, melynek nincs kételye, de szebb az apostol hite, ki a kételyektől fölszabadította hitét: „Tudom, kinek hittem s megnyugodtam.” Az ilyen hitnek van hűsvétja ... pünkösdje ... békéje. Legyőzi a világot.

(Elmélkedések)

II. A harmonikus ember

Az Én

Minden egyéb eltörpül e páratlan értékkel szemben. Az egész világ nagy terület, e területnek középpontja vagyok én. Az én szemeimben lesz ez a világ színes; füleimben lesz dalos, énekes, zajos; idegszálaiban fejt ki összes harmóniáit szépséggé s élvezetté. Ezt mind én teszem, – én! Kérdezhetitek talán: a koldus is, a rabszolga is központ? az is fölényes méltóság? Ez a kérdés ugyan nem zavar. A rabszolga csupán nyomorult történeti kategória, a koldus nyomorult gazdasági fejlődésnek foltja, de egyaránt magukban rejtegetik az öntudat mélységeit.

Ez az „én” áll a végtelenség tornácaiban, s fölfogja Sirius s a távoli csillagok sugarait. Ez az öntudat él s áll a földön, mely annak az admirálhajónak, a napnak egyik imbolygó bolygója, gályája s vele tör előre a mérhetetlenségbe, de a végtelenségnek tornácából ki nem lép. Ez az „én”, aki 30–40–50–60 évvel ezelőtt nem létezett, mégis megfuthatja az örökkévalóságnak visszafelé törő útjait, s ahol a praehistoria megszakad s a felfedező tapogatózás megkezdődik, ahol a tudásnak vége van, és a mítosz szederindái közt kell haladnunk, és ahol ennek fáklyája is kialszik, felüti a geológia megkövült lapjait, és halad mérhetetlen századokon, ezredeken vissza az örökkévalóságba. Ha szárnyaim kifeszítem, örökkévalóságot fogok be; ha szemeim megnyitom, végtelen perspektívák nyílnak meg előttem. Emberek, felséges, csodálatos teremtések, tudománynak tűzhelyei, művészetnek inspirált alkotói, ti emberek, ti fölényes, csodálatos teremtmények, bennetek nyílik a szellemi, a lelki világ.

(Konferenciabeszéd, 1907)

Ki vagyok én?

„Homo Dei”, Isten embere, Istenből indultam ki, s feléje küszködöm. Szeretnék az övé lenni. Ésszel és szívvel leszünk az övéi. Felfogással, hittel, s az odatartozásnak legmagasabb fokán azzal, hogy ő a mienk, s hogy bírjuk s éljük. Ez a kultúra, vagyis életünkbe átvitt igazság s annak harmonikus kialakítása. Az ilyen lélek látja Urát, célját, látja azt a más világot... S nemcsak lát, de él abban, amit lát; ez a teljes ember ... Tűz, tűz, lélek ... ez az Isten emberének jellege.

Krisztusé vagyok, „homo Christi”. Úgyis, hogy megvett, megváltott, úgyis, hogy tanítvány vagyok, hozzá járok iskolába, de kivált, hogy barátja vagyok: „Nem mondalak már szolgálóknak, hanem barátainknak nevezlek” – mondja ő. Nincs más eszményem. Eltalált s belenyúlt szívembe; evangéliuma az én öntudatos filozófiám. Ó, hogy szeretem az Urat... hogy szeretem szeretetének kitörésében épp úgy, mint érzelmeinek mélyeiben ... Evangélium, kereszt, eucharistia képezik a krisztusi szeretet hármastémáját; általuk lesz gyakorlati, áldozatos és bensőséges az én szeretetem.

A egyházé vagyok, „homo Ecclesiae”. Elnézem e fölséges háznak, az egyháznak alapjait, oszlopait, boltíveit, kertjeit; büszke vagyok e dómra, melyet Krisztus gondolt s verejtékező munkában felépített. Itt járok én ki-be. Továbbá itt polgártárs s testvér vagyok az érzés s az élet közösségében, hol a szentség örökség s a hősiesség jó szokás. Szentek, hősök, mily édes testvéreknek lenni! Ilyesmit akarok én is; szép lélek kívánok lenni, mely az egyház dicsősége, mely önmagában feltüntesse, hogy mily nagy, nemes, előkelő házból való. „Christianus Catholicus” nemesi előnevem.

(Elmélkedések)

Evezz a mélyre!

Válogathatunk vezető szellemekben.

Van génius, aki mondja: a lényeg, a valóság ismeretlen, s az ismeret csak valamiféle reakció, értelmi tartalom nélkül. De ne törődjünk vele, hanem használjuk fel, legyünk reálisak.

Itt a deszka; ne kérdezd, hogy mi az; én nem tudom; hanem faragj magadnak széket, és ülj le, ágyat és feküdj le, hajót, és evez. Itt a föld, az anyag, a homok, a mész, csupa ismeretlen valami; ne kérdezd, hogy mi az voltaképpen, hanem vess vályogot, égess téglát, építs házat, tűzhelyet, ülj le, melegedjél, örülj, nyugodjál meg, s tovább ne kérdezz. Itt a len, kender, törd meg, fond meg, szódd meg, öltözködjél, melegedjél, élj! A nagy végtelen teljesen ismeretlen. Ne bántson, hogy kevéssel kell beérned; ha mégis fáj a szíved, ülj le a fizsharmóniumhoz s andalogj, s rokonszenvezz a végtelennel, de ne törd magad utána. Ez Herbert Spencer bölcsessége.

Van egy másik génius, aki azt mondja: tánc kell az élethez; nem nagy ember, kinek nincsen fűrge lába, aki az életet nem tudja végigtáncolni. Az ő nyelve merő zene, s a tudomány neki „schwarze Musik”, melyet megvet, melytől unatkozik. Nyelvének zengzetes erejével Goethét is valamiképp háttérbe szorította; filozófiája kacagás. Ez az új Demokrit – Friedrich Nietzsche.

Van még más génius is. Sötét ember, aki kancsukát tart jobbában és töviskoszorút baljában; akinek szomorú evangéliuma, hogy szenvedni kell. Szenedj és sírjad végig a világot, és légy meggyőződve, hogy mindez rossz, vagy legalább átlag rossz, és ne reméld, hogy jobbá teheted. Ez: Leó Tolsztoj.

Én sem a leintőhöz, sem a nagy táncoshoz, sem a sötét szenvedő emberhez nem vezetem önöket. Nekem más dalaim, más perspektíváim vannak. Én az evangéliumban olvasom: „Duc in altum” – evezz a mélyre. Ne a genezáreti-tó viharos mélységeire, nem is az Atlanti-óceán örvényes mélységeire; evezz ki azokra a különb mélységekre, melyek az ember szívében nyílnak. Az emberi öntudat az az „altitudo”, az az örvényes mélység, melynek a párkányán szinte reszkető áhítatba fonnyadunk el, mert ott szemébe nézünk halhatatlan lelkünknek s megpillanthatjuk a végtelenséget s örökkévalóságot. Szent igaz; mert ti mindnyájan, tiszteletreméltó emberek, amennyiben szervezet vagytok, annyiban a $2 \times 2 = 4$ -gyel dolgozó mechanizmusnak vassodrony hálózatában vagytok befonva; amennyiben a biológia, fiziológia és a pszichológia a ti éltetek mértéke, annyiban a szükségességnek képleteit robotoljátok, de ezenkívül van fölényes öntudatokat, van a nagy világgal szembenálló, páratlanul kimagasló, középpontot alkotó öntudatokat, mikor azt mondjátok: Én.

(Konferenciabeszéd, 1907)

A lélek

Valósága, természete szerint átszellemlét, a „másvilág”. Funkcióit látásnak, tudásnak, akaratnak nevezik, de e funkciók nem egyebek, mint funkciók; akármilyen gondolatláncról legyen szó, én, a lelkem tartja s kovácsolja azokat; akármilyen erőnyilvánulások legyenek, a lelkem hordozza azokat. Nem gondolat a lélek, hanem ő gondolja a gondolatot; nem szemlélet a lélek, hanem ő szemléli. A gondolatok váltakoznak, sorakoznak, aki pedig gondolja a gondolatokat, az én vagyok. Lélek, ó győzhetetlen lélek, hányan tagadtak! Bele akartak olvasztani a végtelenbe, bele akartak meríteni a gondolatfolyamba (Spinoza); azonosítani akartak magával a gondolattal s a gondolatok, érzések metszőpontjának mondtak (Mach), de az mind kevés. Örülök a titokzatos, mély valóságnak; a végtelenség és örökkévalóság e földi kiadásának; örülök; hálát adok neked Istenem, hogy ilyennek teremtettél, különbnek az egész világnál ... halhatatlannak. Öntudatosan, fölényesen,

diadalmasan nézek a világra, melyben élek s mely fölé egyre kiemelkedni kényszerülök; más a fajsúlyom! Más ösztönök, más vonzalmak ébrednek bennem, a halhatatlanságnak, az örök életnek vágyai. Fölkeltem magamban többször az örömet halhatatlanságomon s hálát adok érte Istennek.

(Elmélkedések)

A lélek értéke

Mi az a lélek? Azt látni nem lehet; semmiféle filozófia nem segít e részben rajtam, hiába búvok a könyveket. Nincs fogalmam róla. Azt azonban tudom, hogy oly valóság, amely fölényesen emelkedik ki a világ, a fizika és mechanika és szükségesség fölé. Ezt tudom, még pedig úgy tudom, ahogy magamat tudom, magamat érzem. Ezt a fölényes, az örökkévalóságot, a végtelenséget felfogó s koncentráló valóságot sejtí s hámozgatja ki magában az emberiség, s kultúrája abban a mértékben fejlődik, amelyben ezt az értéket kiemelni s érvényesíteni tudja. Kína és India népei, ezek a hangyaboly népek, hol csak tömegek vannak, de individuumok meg nem értékeltetnek, s kulturális munkában évezredes zsákutcákba kerültek s megmerevültek; de az a kultúra, mely tovább szötte a haladás szálait és magából szötte azokat, mint pók, mint selyemhernyó, lassankint rábukkant a kultúra legfőbb értékére, az individuumra, a szellemi, fölényes léleknek, az ének értékére.

Ez a görög kultúra sikerének titka és kiváltsága, s Schiller rendkívül dicséri, s minden más fölé emeli, midőn az egész világot ezzel szemben barbárnak jelenti ki, mondván: „Wer wird mit dem einzelnen Athenienser um den Preis der Menschheit kämpfen?” s azt érteti, hogy a göröggel individualitás tekintetében senki sem versenyezhet.

De a görög kultúra nem fejtette ki, nem mélyítette ki eléggé az individuumnak értékét. S a fejlődés útjaira odaállt, mint páratlan történeti tény, az a csodálatos, bámulatos, imádandó Ember, aki az emberi lélek végtelen értékén mint föltételen építette fel az evangéliumot; aki a lélekről s annak végtelen értékéről elénekelt az „énekek énekét”, mikor azt mondotta: „Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri, de lelkének kárát vallja?”

Mikor a Máté-evangélium e passzusát a szószékről olvasom az egyszerű falusi népnek; mikor ott fellépek azzal a vakmerő igénnyel, hogy te: darócba, subába, ködmönbe öltözött ember, te több vagy, mint az egész világ, több, mint az imperium: hideg borzalom fut végig rajtam, a tiszteletnek, hódolatnak mély áhítata száll meg s betéve a könyvet, rebegek: felséges evangélium!

(Konferenciabeszéd, 1907)

Az emberi élet értéke

Mi az emberélet értéke?

Az egyén központ, amely körül minden forog. Az ember superindividuális egyén, amely önmaga által nyilvánul, élete által nyilvánul. S mi az élet értéke? Hogyan mérik az életet?

Az aranyat élettal mérik. Hát az életet mivel mérik? Az életet... Istennel mérik.

Az életem annyit ér, amennyi isteni van benne! Amennyi isteni jószág, szépség, igazság, erény, törvény, harmónia van benne, mert ezek mind isteni értékek.

(Konferenciabeszéd, 1915)

A kultúra

Az egész kultúra a kard s a harc jegyében áll. Töri a természet vésőivel, kalapácsaival, fűrőivel, ekevasaival, s ezáltal kivési s kitöri az anyagot a gondolatot. Mi a kultúra más, mint hódító hadjárata az emberi gondolatnak, mely nemcsak kontemplál, nemcsak lát, hanem

megfogja s lenyűgözi a természetet. A kultúra házat épít, Pantheont és Akropolist, de hogy ezt tehesse, széttöri a sziklát, s kifejti a kőből a gondolatot; a kultúra lefűrészezi az erdőt, s hajót s bölcsőt gyalul deszkáiból; kitöri az érckövet s zúzza s olvasztja; töri a kendert, fonja, szövö, fehéríti; mindent tör, bont; a természet alaktalanságát töri le, hogy átvigye rá a gondolat alakjait, a szépséget!

(A diadalmas világnézet)

A lélek kultúrája

Amit mondunk a fáról, kőről, ércről, rostról, azt kell mondanunk az ösztönös, vad, bozontos emberi természetről; a természet mindenütt természet; anyag, mely alakot vár az öntudatra, az alakítás hatalmi öntudatára ébredt embertől. A lélek is borzas, sötét; fényt és szépséget szomjaz, adjatok rá ruhát, mert meztelen; a lelket csak a szépség, a harmónia ruháztatja. A lélek alaktalan és dúlt; szenvedélyek járnak benne; árnyékot, sőt éjt vet rá a lét titokzatosságának örvénye; két sark közé van ékelve, a szellem s az állat közé; a világ mosolyog reá, s fölébreszti a föld gyermekének vonzalmait s a csillagok tükröződnek rajta s rezgő sugaruk egy más világnak követeléseit vetíti beléje.

Tehát mi is törünk, taposunk, szakítunk, harcolunk, írtunk! A dudva, paréj, a penész nem talál kegyelmet minálunk. Mi küzdelmes nemzedék vagyunk. Sokaknak ez nem tetszik, kik a hindu megnyugvásnak vagy az állattal való kibékülésnek apostolai. Sokan ránk fogják, hogy félreértettük a szép természetet s az élvezet világát küzdőtérre változtattuk. Sokan azzal vádolnak, hogy széthasítottuk az embert s megkeserítettük életét; a szép földről azt mondtuk, hogy „vallis lacrimarum” s az örömek nemtőjének derekára szörövet kötöttünk.

Beszéljenek, amit akarnak ... A mi uralmunk a gondolatnak, a harmonikus eszmének térfoglalása az alacsony természet fölött; a mi diadalunk a sötétnek s hitványnak átszellemülése fényben, szépségben, dicsőségben.

(A diadalmas világnézet)

A szép egyéniség

A mi ideálunk az egyéniségről a régi; az nem lehet más, mint az egységes és harmonikus ember, erő és élet s meleg valóság.

Első elem a szép egyéniségben a világnézet. Az az ő égboltja, ahol nap ragyog s csillagok tündökölnék s beleszövődnek az egyéniségbe. Az „örök, hűséges gondolatok” áthatolnak a belső világ sötétségén, az érzékiség lágyságán s megdolgozzák, megmunkálják azt, ami alaktalan; kifeszítik, finomítják azt, ami durva; átderítik, ami erőszakos és sötét, s harmóniát teremtenek a széjjelhúzó erők és tehetségek közé.

Így lesz az egyéniség eggyé és egységessé; ész és szív, test és lélek, Isten és világ, tudomány és hit, ösztön és erény, fizika és morális, „sub specie vitae pulchrae” találkoznak benne.

A második alkotó eleme a szép egyéniségnek a harmónia lélek és test, erkölcs és ösztön, fizika és morális közt. Eszerint az emberi éltet nem korlátozhatjuk a szellemire, hanem a szép individualitásnak föl kell ölelnie a szellemit s az érzéket, a lelket s a testet; így lesz az ember egész, tökéletes ember. Az, hogy valaki „szép lélek”, az nagy dicséret, de hogyha ez a szép lélek egy szétrongyolt, összetört vagy fekélyes testben nyög, az nem az emberi élet s nem a szép individualitás eszménye, s ha az emberiség így alakulna, bizonyára tönkre menne. Viszont az is igaz, hogy a „szép test”, az „isteni test” magábanvéve barbár gondolat; a „corpora plus quam humana” dicséret volt ugyan a klasszikus írók ajkán, de a barbár gallok dicsérete; ezzel mi be nem érjük; nekünk „animae plus quam humanae” is kellenének azokba a testekbe. Nekünk isteni test s isteni lélek, nekünk isteni ember kellene.

(A diadalmas világnézet)

A vallásos lélek

Az erkölcsi világrend nem abban áll, hogy a rossz ne legyen nagyhatalom a világon, – nem abból áll, hogy ne szenvedjünk, s ne törjön össze a háború kalapácsa, hanem abban, hogy a lelket fölényességre segítse, s hogy a lélek a világot a maga erkölcsi erőivel s értékeivel legyőzze. Abban áll az erkölcsi rend, hogy a jót rendületlenül s következetesen gyakoroljuk, s hogy a szintézist bensőség és külső tevékenység közt, egyéni függetlenség és áldozatos odaadás közt sikeresen megteremtsük. S ezt a szintézist, ezt a harmóniát azok teremtik meg leginkább, kik saját állapotukat itt a földön befejezettnek nem nézik, kik a rosszat elviselik s a jobbat várják, kik Istent önmaguknál végtelenül nagyobbak tartják s azért sem a jót nem tartják szabadalmuknak, sem nem botránkoznak Isten látogatásain. Ezek azután a szenvedések s megpróbáltatások közt sem járnak falábon, hanem szárnyakon s azok közé tartoznak, kik legyőzték a világot.

Véleményem szerint ez a legműveltebb s legmélyebb lelkek vallásossága. Minél műveltebb ugyanis valaki, annál világosabban látja a világ s az élet korlátolt s relatív mivoltát, s hogy az emberi ész csak olyan, mint a gyertyavilág, mellyel kezünkben egy beláthatatlan nagy város utcáit s házait járjuk s világítunk magunknak, de e világítást árnyék és homály s egyoldalú fényvel s sötétséggel játszó meglátások környékezik. Több e világításnál a homály, mint a fény! Épp azért nem fogadja el relatív s szubjektív benyomásait s érzéseit a valóság mértékének, s ha borul is rá időnkint homály és sötétség, sőt érthetlenség is, azért nem kételkedik a valóságban, sem a valóság nagy elveiben, például a célokban s azok valósulásában, tehát a jóságban sem, s tudja azt is, hogy az ő sötétségei fölött az örök értelmiség napja ragyog. Azonban a legkiválóbb jellege az ilyen lelkületnek az, hogy az erkölcsi rendet nem azonosítja sem a világ folyásával, sem az ember esélyeivel, melyek őt a fizikai vagy jogi rendben érhetik, hanem világfölényes magasságba emelkedik eszményeivel s az erkölcsi rendet az erkölcs szférájába állítja bele.

(A háború lelke)

A lélek művészete

Az Isten Fia önmagán harminchárom éves életén kimutatta, hogy az élet nem cél, hanem az élet csak orgánium, melyből nagy hit, nagy világfölényesség, nagy szeretet s világgyőzés sugározzék a valóságba. A világ csak brutális lét, de a lelken e brutális ütközésnek világossággá, színekké s fényekké kigyúlnia s a brutális kavardásnak hanggá, énekké, himnusszá válnia; a lélek tehát a valóság isteni szenzóriuma s művészete, benne s rajta változik el felsőbb szépséggé s örömmé a lét!

Ő tehát nem szenvedő, nem passzív és sötét, hanem aktív s a valóságot szellemiséggé elváltoztató lelkeket akart. Nem akart konstataáló s kópiázó lelkeket, hanem művészeket. Aki a sötétségre sötétséggel, a keserűségekre keserűséggel felel, az fotográfus, az papírmasszával dolgozó mesterember; ő nem ilyeneket akart, hanem a lelket, mint új valóságot teremtette meg, melynek a lét – akár rózsás, akár tövises legyen az – csak inger, s az inger nyomában a lélek úgy alkot s úgy rezonál, hogy új fények s új énekek törnek ki belőle. Ez volna az a szellemi világ!

Az erkölcsi világrend tehát nincs benn az anyagban, nincs a létért való küzdelemben, hanem az a lélek hozománya. Isten a lélekhez fűzi azt, s akarja, hogy a nagy világ legnagyobb szenzációs újdonsága a lélek legyen, s a lélek révén vonuljon be a világba az, amit erkölcsi rendnek hívnak; akarja, hogy a káosz megérezze s megremegjen a rajta hajózó lélek erős evezőcsapásaitól, mely irányát is nem a piszkos hullámok loccsanásától, hanem a nagy, fölényes öntudat céljától veszi. Az a hajós az örökkévalóság álló csillagait nézi, s varázsluk s tüziük az ő lelkében olvad hősies temperamentummá.

Higgyük – ismétlem –, hogy a világ célja a szellem s nem az anyag, s hogy következésképp az erkölcsi rendnek tartalmát s értelmét nem az anyagtól, hanem a szellemtől kell eredeztetnünk. Erre a magasabb életértékre és értéktartalomra van a világrend beállítva s a világrend ezt a célját s ezt az értéktöbbletét az isteni Gondviselés fájdalom és szenvedése által is munkálja.

(Magasságok felé)

Az egész ember

Csak az imádkozó ember egész ember. Etikus aktusai, melyeket az Ősök öröktől fogva előrelát, befolyanak a mechanikus történetre, vagy az által, hogy felfüggesztik a törvényt, – ezt csodának mondjuk, vagy azáltal, hogy kezdettől fogva oly menetet nyer a fizikus történet, hogy az imának tárgyát létesítse.

(Isten és a világ)

Az imádkozó ember

Az imádkozó ember a legáltalánosabb kinyomata a küzdő, vágyó, botló és reménylő emberi természetnek. Ha ki akarod fejezni azt, ami az ember rendeltetése, iránya, szelleme, küzdelme, törekvése, harca és békéje, útja és célja, keserve és boldogulása: vésd ki márványba a végtelen Istent imádó, bűneiért őt engesztelő, bajában hozzá rimánkodó embert s ird alá: animal theologicum.

A történet legcsodásabb helyei, a Nílus partjai, a Vörös-tenger vigasztalan vidéke, az esti alkonyatban égő Sinai, Faun romjai, a puszta és Szíria, Mezopotámia alföldje, mind az emberi szív vágyainak és küzdelmeinek ezeréves színterei, az imát hirdetik. A beduin ügetve a puszta homokjában, merengve nézi a Vörös-tenger partvidékét, hol Mózes, az Isten népének vezére, halálos félelemben imádkozik, mialatt megnyílik a tenger, s két milliónyi nép halad át rajta. Fönt pedig a pusztaság szélén, a kopár hegyláncolatból kiemelkedik a Hór hegye, hol a haldokló végimáját rebegi kékülő keskeny ajkkal s imájában hullámzó szakállal reszket bele. A testvérepek mind imádkoznak. Szidon és Tyrusz elviszi a régi Isten emlékét Karthágó és Szevillába, s a Tigris és Eufrátesz meg vannak szentelve a pátriárka imájától. S mialatt a szenvedély elhomályosítja az Isten képét: nem fojtja el a szívben az ő imádatát és szeretetét s ha az arabs Mádián pusztáiból nem megy Jeruzsálembe, elmegy Mekkába, a kába szent kövéhez; s ha a perzsa nyakasság nem hódol az idegen földön emelkedő templom igaz Istenének, s a tűzben keresi az élet s az erő szellemét: mégis imádkozik, s Elymaisban épít magának templomot, mely a görög Antiochus kincsvágyát éleszti, de ugyanakkor hősi védőket állít ugyanaz a vallásos szellem a templom falaira, kik a görög-szír erőt visszavetik, s Antiochust bűbánatba s azon át halálba kergetik. Az indus mélyen vallásos szelleme pagodákat épít, s koldusnak tartja azt az életet, mely pompában, kényelemmel öltözik, s megirigyli a mosdatlan és kolduló boncok tengődését, kik Buddha fogának szentelt környezetében böjtölnek s vezekelnek. S ha művelt Európa dómokat épít s kőből faragott erdőkben jár áhítatos lélekkel, ha aranyos hátterű, egyszerű alakítású képek előtt önti ki szívét, s a harangzúgás harmóniájában s az orgonabúgás szimfóniájában keresi imádkozó lelkének vigasztát; s ha a romlott Európa elvesztvén a lelki nagyság érzékét, s lénán ignorálni akarván atyái szokásait, ugyanakkor a babonában, a buddhizmusban tér a régi természet új útvesztőire: vajon nem érezzük-e, hogy a léleknek különös érzéke és képessége van az Isten megközelítésére?

(Elbeszélések és útirajzok)

A legszebb remekmű

A szép erkölcs a legszebb remekmű. Van különféle szép remek kőben, színben; ez a szépség pedig mind a lélekből áradt. Az magában véve mindezeknél szebb. Szép lélek, tiszta erkölcs, harmonikus élet, ez az igazi remekmű. Azért az Úr Isten a szobrokat, a képeket lenn hagyja, de az ég múzeumába a szép lelkeket viszi át. Mert a márvány-remekből meszet égethetnek, képből rongy lehet, de a lélek, mely az Úr Isten képére alakult, maradandó, örök emlék lesz; ezt a remekművet az Úr Isten élvezi. Ellenben az erkölcstelen ember romlás és rothadás; nem alak, hanem alaktalanság; nem ritmus, nem arány. Ott a test túlteng a lelken, a gondolatot előli a szenvedély, az egyik szenvedély a másikat; az erkölcsetelen ember kaotikus, rendezetlen világ, hol erők küzdenek, s kialakulni még nem bírnak... Legyetek krisztusiak, legyetek Isten fiai, legyetek különb emberek ... ezt sürgetik sugallataink.

(Elmélkedések)

A hadak útján

A hadak útján hősies alakok járnak. Az Úr Jézus szavainak a „spiritus et vita”-nak eleven kiadásai. Szótlán győzelmi ének hangzik ajkaikon, amilyen a szférák éneke! Vannak különböző énekei az Istennek: minden virág, cserje, csillám, hullám egy-egy dala; de a szentek az ő győzelmi énekei! Ha reájuk gondolok, úgy érzem magam, mintha magas, csendes hegycsúcsokon járnék. Jöjjetek a hegyekre! ...

(Elmélkedések)

A szentek arisztokráciája

Nézzetek végig a szentek s a szerencsésen kialakított lelkek sorain, mit láttok? Látjátok a szellem arisztokráciáját, – látjátok a „Wille zur Macht” megtestesüléseit. Mint ahogy a sudár-pálma, mely leveleit a nap tűzébe mártja, mint ahogy az erőteljes tölgy, mely vastag törzsén élettől duzzadó lombkoszorút hordoz, kifejtett, erőteljes alakjai a természetnek, s az öntudatnak „Wille zur Macht” megvalósulásai: úgy ezek az izzó, pálmaágas lelkek s azok az őserős, tölgykoszorús hősök a törtétes ritmusaira hallgatnak, az „ariston”, a „legjobb” az ő jeligéjük. Mélységes meggyőződés s tiszta önzetlenség alakította ki ezeket a típusokat; a meggyőződés isteni hivatásukról s isteni erejükről. Előkelő, finom, lelki lelkek, kik az emberfölöttit kifejezték testükben is, s kik a szellem szépségének fegyelmét átvitték hajlamaikra s szenvedélyeikre is, lelki emberek, kik az alak arányait külformájukon is megőrzik. Minden ilyen alak kiemelkedett a világból, mint a gránit-csúcsok, s az emelő erő a mulandóságnak, a szerencsének, a jólétnek kicsinylése volt. Mindegyik az önmegtágadásnak óriási erőszakát hozta föl önmagában; győzelmekről, fáradhatatlanságról, odaadásról beszélt.

(A diadalmas világnézet)

Szent István király

Lássuk mindenekelőtt Szent Istvánban a fölséges embert, a hívőt, ki Istenbe akasztja bele horgonyát, s aki a világ, a harcok s veszteségek éjszakájába felülről kér fényt, s a nagy hit s eszményiség világosságát állítja bele a történelem sötétségeibe ... Hej bizony, 900 év előtt is sötét volt; az a sötétség ült akkor is az emberiségen, mely ma ül rajta; ül véges, relatív létén, melyet harc és erőszak készített folyton esélyek örvényeibe, s mellyel a kultúra tehetetlen! Hej bizony, 900 év előtt is sötét perspektívában állt Szent István jós lelke, s érezte, hogy nem ember csinálja a világtörténelmet, hogy az csak olyan királyoknak, politikusoknak való

napszám, s gondolataikra ráillik a próféta szava: „Timidae providentiae eius”, előrelátásaik is bizonytalan kombinációk. Hej bizony, 900 év előtt is úgy volt, hogy nemcsak egyesek, de népek is meghaltak, s házhelyek és házak temetőkké váltak. S mit tett akkor István király? Meghajtotta koronás fejét, levetette válláról királyi palástját, zsákot öltött s penitenciát tartott, s úgy imádta az Urat, azt a Nagyot, azt a Fölségest, ki fölöttünk van, de kinek terveit nem értjük.

Ki végtelen, de azért bízunk benne s hajtogatjuk a zsoltárossal: Uram, én akkor is bízom benned, ha összetörsz s megölsz engem!

(Szent István alakja 1914-ben)

Szent Imre herceg

Szent Imre azt hirdeti: népem, ha élni akarsz, tiszta ifjúságod legyen. Ha folyik ereidben magyar vér, akkor az tiszta, szűzi vér legyen; nézd az első magyar ifjút! S az Isten azt a gondolatot a majdan törekvő nép szívébe akarta vésni azzal is, hogy Szent Imre még a házasságában is megóvta szüzességét. De hisz akkor magva szakad István családjának, s nem lesz, ki a trónon Istvánt kövesse? ... Félre, emberi gondolatok! Szent Imre hivatása más; ő eszményt hirdet; példája kihat századokra s nemzetének nagyobb szolgálatot tesz, ha az erény uralmát benne biztosítja, mintha az országot a maga arasznyi uralmával boldogítja.

(Elmélkedések)

Szent László

A magyar eszmény Lászlóban lett kereszténnyé és szentté. Szent László nem tanít; ő nem apostol; de ő küzd, harcol s győz a kereszténységért. A nép hajlamait, harci hagyományait, bátorságát, vitézségét lépteti be az eddig inkább csak tűrő, szenvedő, csöndes megadású kereszténységbe s ezzel vezeti be az egyházat a magyar népéletbe. A népnek ugyanis a hős, a dalia, a vitéz harcos tetszik. Az ősi dicsőség pogány egén ott ragyogtak a hősök; a magyar kar, a bátor szív, melytől egy világ reszketett, nem szűnt meg lelkesíteni a népet, s eddig ez mind hiányzott a kereszténységben; az emberek meg voltak ugyan keresztelve, de a nép lelke még nem; mert a nemzet akkor válik kereszténnyé, mikor eszményeit keresztelik meg. A régi vitézséget Szent László tüntette föl önmagán; e jellemvonása által szívében ragadta meg a nemzetet; öröme s eszmény László lett; dicshimnusz zeng a legenda róla; alakjába beleszövődik a keresztény lelkesülés minden nagy gondolata s meleg érzelme.

(Elmélkedések)

Szent Erzsébet

Mit csodáljunk benne, azt, hogy gyermek maradt végig, s huszonnégy évvel már a paradicsomot s a Golgotát bejárta? Azt-e, hogy Szent Ferenc köpenyét II. Frigyes koronájánál többre becsülte? Mit csodáljunk benne? Azt a Te Deumot az éjjeli, téli csöndben, vagy azt az éneket, melyet halálakor a legenda szerint Marburg vidékének éneklőmadarai zengtek a halottasház szerháján? Harmónia, Glória, Te Deum az egész élet. Íme az Istennel egyesült, gazdag, fogékony léleknek élete; a tudomány szétszedi elemeit, a bölcsészet kommentálja; de azt megalkotni egyik sem képes: az Isten kertjében szokott az nőni, ott feslik, ott virul és illatozik. A magyar egyháznak alig van más emléke Szent Erzsébettől, mint egy darab száraz fa a nyoszolyából az esztergomi székesegyház kincstárában; bár virágoznék ki a hétszázéves emlékeknek száraz fája Szent Erzsébet erényeinek követésében, bár éledne föl köztünk szellem, a gyakorlati hit, mely égbe néz, midőn a földön jár, mely nemcsak lát, de tesz is.

(Elmélkedések)

Szent Margit

Ez Magyarország Margaritája, vagyis gyöngye. Kifejlődik, virágzik s elhervad; de fiatal élete mégsem vész el, sőt a fiatalság emlékében örökös; örök tavaszban áll; arca bájaiból az örök szépség vonását hatszáz év el nem törülte. Szelleme erő, szinte erőszak, de csak a szeretet erőszaka; iránya meredek, az örökkévalóság sarkcsillaga felé tart; élete szigorú önmehtagadás és penitencia a lélek tisztulásának vágyában. Életet nem becsült; hírt nem keresett; tenni, alkotni kívánt; rejtőzött s élete mégis tett, kihatás, áldás, dicsőség egyben.

(Elmélkedések)

A mennyei Asszony

Ez a mennyei asszony szépségbe öltözött; a napsugár az ő kendője; ami fény, szín, vonal, rajz kerül ki a napsugárból virágra, madártollakra, lepkeszárnyakra, alkonyizzásra, víztükrözésre, opálra, gyémántra, ebből van szöve kendője; benne pedig, szívében rejlik a tüzes, isteni élet melege. Minden napsugaras s királyi rajta: szépsége, termete, koszorúja, hatalma; úgy válik ki a létből, mint a csillagkoszorú az éjből, ő anyja egyszersmind a királyi nemzedéknek s szellemüknek, a szép szeretetnek.

(Elmélkedések)

A szentek közössége

Haladni? Hová? A gondolat világa is, amely magas, oly elégtelen; szűk a természet kerete; kevés nekünk a fizikai erők leigázása, szerény a haladás, mely a halállal végződik, mert lelkünkben a végtelennek s az örökkévalónak érzéke s a halhatatlan életnek gondolata él. Lelkünk nem test és vér, nemcsak tudás és gondolat, hanem isteni lét és szeretet... Az igazán szép lelkek nem testből, sem tudásból, hanem Istenből születtek... s az Isten gyermekeinek községét alkotják. E község irányzata a végtelen feszülése az Istenszeretetnek ereje, atmoszférája az örök élet vágya, nyelve az igazi anyanyelv, az örök boldogság nyelve; kincsei halhatatlan érdemei; házai templomok, kerevetei zsámolyok, sírjai oltárok, testtartása a térdenállás, a pihegő mell, a ragyogó szem, a tiszta homlok, a félig nyílt ajak, az áhítat melegében kipirult arc; élete az erény, tendenciája a felszabadulás halál és enyészet alól; ideálja a tökély, köteléke az Isten s a felebaráti szeretet. Tágas, mint az Isten országa, országok, népek, nyelvek eltűnnek benne; időközön, századokon át hömpölyög életfolyamata; mély, az eszmék s a gondolatok, a szív s az élet bensőségétől s érvényesül az ember összes viszonyaiban. Az új nemzedék, a „tertium genus” az ő lakossága, új nemzedék, a „filii lucis”, kik legyőzik a világot, kikre a világ nem méltó.

(Elmélkedések)

Az én világom, az én harmóniám

Vagyunk, tehát erősen kell lennünk, – élünk, tehát örvendezve s győzelmesen kell élnünk, – a létről, a valóságról van öntudatunk, tehát a semmiséggel rokonságban nem lehetünk, nem is vágyódunk oda, nincs itt helyünk; hiszen ha oda valók lennénk, sohasem jöttünk volna ide, ide a lét, az élet világába, – ide, hol a nihilizmus idegenben van.

S már ez az egy gondolat is, mely inkább érzés, mint ismeret, rásegít annak belátására, hogy a modern ember mély melankóliája, ez a tehetetlen dekadencia, ez a nirvánás hangulat nem egyéb, mint betegség, melynek neve nem tüdővész, nem agylágyulás, hanem eszményvész s akaratsorvadás, s ebből ki kell gyógyulnunk. S kigyógyulunk, ha lét energiáit akcióba hozzuk.

Az első energia a látás, az ismeret. Nekünk látnunk kell s a természet is azt akarja; ki kell tehát néznünk a mi világunkat, azt a nekünk való világot, melyben mindig érvényesülhetünk. Ki kell néznünk, föl kell fődöznünk a mi értékeinket, melyekért élni, dolgozni érdemes, s melyeket mindig s mindenütt föl lehet találni... Ezek az értékek tisztára az én értékeim, belőlem vannak, én teremtem meg, én állítom be azokat a világba. Ezek az értékek a célok, a feladatok, a kötelességek, a jóságok; belőlem, a lelkem feneketlenségéből, Istenből fakadnak; mint új világ, mint a szellem világa, mint az én világom állnak elém s töltenek ki engem.

A másik energia a jövőbe, a fejlődésbe, a több jóba van beállítva. Mi nem vagyunk készen, mi folyton leszünk; úton vagyunk, levőfélben vagyunk, s azért folyton akarunk. Akarjuk a létet, a több létet, a nemesebb, értékesebb létet, s azt akarnunk, azért küzdünk kell. Aki nem küzd, az nem is jó, s aki készen akar lenni az időben, az rossz. De ezt a többletet megint csak magunkban kell keresnünk s azt magunkban kell megteremtünk, függetlenül a világtól. Húzzuk hát ki magunkat, engedjük szóhoz azt a büszke, világfölényes, emberi szellemet, s higgyük el, hogy sikerül neki fölnőni, kinőni, formás termetre s szépségre szert tenni az élet harmonizálása által.

Az élet harmóniája csak abban áll, hogy fölényesen tudjunk kiemelkedni a világ s élet fölé, s eltaláljuk azt a nekünk való mértéket, az isteni szépség mértékeinek titkát. Minden bensőséges ember a „neki való mérték” után vágyik, melyben magát világfölényesen kialakíthatja, s egyéniségét a békesség s a szabadság magaslatára emelheti. Ez a magaslat nem ismer diszharmoniót, sem kedvetlenséget; ezen a magaslaton nem kételkednek, hanem élnek, mert nagy célokat látnak s e célok vonzóerejétől erősen tesznek.

Ezen a magaslaton mindig világosság van. Ha nem is süt a nap, ha nem is világít a hold, ha nem is ragyognak a csillagok, akkor is világosság van ott: a hit, az eszmények világa, mely a bízó léleknek ki nem alszik soha. Továbbá azon a magaslaton minden szépségbe öltözik, minden a „maga mértékét” szereti, s ahogy szereti, úgy alakítja s érvényesíti s élvezi.

S azt át kell neki élni. Aki átéli, az mindent megtett; aki nem éli, az semmit sem végzett. S ebből a mértékből nem szabad engednünk. Igaz, hogy a világ roppant nagy és sokban érthetetlen is; igaz, hogy kemény s kegyetlen a lét és sokban szinte tűrhetetlen; de bizonyos az is, hogy a napsugár is, meg a mécses világa is, több, mint a koromsötét éjszaka, s bizonyos az is, hogy akinek harcok s kudarcok, bajok s szenvedések dacára világít a lelke, az több és szebb, mint az éjszakákat sugárzó géniuszok. Ugyancsak tagadhatatlan, hogy az, aki az „ő mértében” alakította ki lelkét, az, ha szerény is, akár az erdőszéli kankalin, de bizonyára szebb, mint a titáni harcban letört égboltnak romjai.

Ez az én hitem, azért vagyok látó; ez az én harmóniám, azért vagyok az élet énekese.

(Magasságok felé)

III. A győzelmes élet

A modern ember

A modern ember érzésébe más világ vegyül bele, mint a X. századnak világvégét váró, a XII. századnak keresztshadat járó, a XV. századnak régi világot támasztató, a XVI. század újjászületni vágyó, a XVIII. századnak barokk-pásztoridilleket játszó gyermekének érzésébe. Más világ... hogyan volna más? Más bíz az, mert sokkal tágabb lett a tudomány, – más lett irányzata a reális, a pozitív munkában, – más a jogi állapota, – más a társadalmi helyzete! A modern ember érzésébe sok szál szövődik, mely régen még nem volt megsodorva; értsük meg tehát, hogy mi minden folyik bele a lelkébe. Mennyi történetté vált folyamat, hány kis és nagy revolúció, hány katasztrófa a gondolkodásnak, a munkának, a jogviszonyoknak, hány új társadalmi elhelyezkedés! Új perspektívák nyílnak meg neki, melyek gyakran csak színpadi falak, csak kortinák fantasztikus csalódottaktól s vizionáriusoktól megfestve. Az élet egy sokkal gazdagabb, mélyebb valóságba állítja az embert most, mint régen, mert amit előbb nem ismertünk, az most élénk tárult; de azonkívül az életnek tempója is megváltozott, élénkebb, frissebb, rohamosabb lett. A modern élet színpompája, a tendenciák harca, a reklám megtévesztő zivaja megzavarja ítéletében s érzésében az embert. Az újdonság vágya hirtelenkedővé, elhamarkodottá teszi; kapkod; gyorsan lelkesül s ismét nagyhamar kihül. A benyomás, az impresszió előtérben áll; a realitás az alatt föltételeztetik, s sértés volna arról kételkedni. A világos látás nem az új gondolatok hajnalhasadásának jellege. Az emberek még nem látnak, csak a lökést érzik.

Ilyen a modern ember hangulata.

(A diadalmas világnézet)

A modern ember világa

A modern ember szereti a földet, a szép világot; szereti a természetet s a természetet tudományban s művészetben; a modern ember szereti az életet s vágyik annak minél teljesebb kifejlésére után; az univerzális ember, ez a testben s lélekben tökéletes ember, amint azt Leona Alberti s Leonardo da Vinci megálmodta, képezi most is ideálját. Ez az erőteljes ideál a természet ösztöneivel nem néz farkasszemet, s az elesett ember gyöngéit nem igen veszi számba, az ész imponál neki kimondhatatlanul, s az ő fórumához apellál minden ügyben. Az erkölcsi ideálokat nem tagadja, de a természet ösztöneit túlságosan becézi. Szóval

szép világ és szép természet,
erőteljes individuum s gazdag élet,
belső, érzelmes világ s művészet,
bensőséges vallásosság s harmonikus lét

képezik a legjobbaknak ideáljait.

Én azt gondolom, hogy a legmodernebb ember is mélyen keresztény lehet, mint ahogy a századok s a korszakok változatos szellemi világában is éltek mindig keresztények és szentek; csak értse meg pozícióját s emelkedjék önmaga fölé. Üljön le, térjen magába, emelkedjék a játszi élet benyomásai fölé s akkor hinni s bízni fog.

(A diadalmas világnézet)

A modern kultúra

Kultúránkból hiányzik a belső, a lelki egység s szervezettség s az egyéniség egyöntetőségének motívumai, legalább is ezek gyöngültek meg benne. Mi még mindig a túlzó individualizmus s a belőle folyó szubjektivizmus elvével vajúdnak, s nem tudunk vele végezni. Ez az irányzat adott ugyan több szabadságot, amire szükség is volt, kifejlesztette az egyén tehetségeit is, s sok jót teremtett a tudományban s a szociális alakulások terén: de a túlzott szabadság által elvesztettük a belső, szép formák méreteit s önmagunkban, lelki világunkban lettünk fegyelmetlenek és szertelenek. Minél nagyobb sikerrel kezelte s idomította az ember a külvilágot, annál szerencsétlenebb művésze lett épp a szép, a harmonikus egyéniség kialakításának. Meglepő tény, de való igaz, hogy a modern fejlődésben az élet s az értékek súlypontja az egyéniséget alkotó s értékeit elsősorban megalapító s hordozó, belső világból átcúsúzott a dermedt formák világába, legyenek azok akár fogalmak, tehát az ismeretnek, akár külső formák, tehát a technikának s a civilizációnak világa. A modern ember akar szép individualitást alakítani, de oly szerencsétlen művész, ki önmagával cáfol rá összes ideáljaira.

A modern kultúra készületlenségét mutatja a nagy zűrzavar a metafizika terén is. A természettudományos ismereteken kívül már csak kellene az embernek kapcsolódások a végtelen nagy valóságban, s éppen azért szükséges, hogy a világnézetnek legyen misztikus, tehát vallásos orientációja. Ebből azonban, sajnos, még kevés van. A mai emberek még nagyon kevesen vannak, vagy már nincsenek ránevelve arra, hogy magukat új világok kikezdésének tekintsék, s előkelőségüket épp abban keressék, hogy új szellemi világot hordoznak magukban, mely nemcsak vetülete a fizikai világnak, nemcsak árnyéka a miliónek, mely nemcsak szép vagy harmonikus lenyomata a történelemnek, hanem amely magasabb s örök motívumok szerint kialakított lelkiség. A transzcendentális mélységek fénye egyáltalában nem ragyog fel a mi ideáljainkon; sőt ellenkezőleg, a modern kultúra egyik jellege épp a mély vallásosság tűnése.

Még egy másik hiányt is fődözünk fel lelki világunkban, s ez a blazírt vonás kultúránk arculatán, mely az élet értéktelenségének, a kedvetlenség s kelletlenségnek vetülete. Csodálatos dolog s szinte ellentmondásnak látszik s mégis tagadhatatlan, hogy sajátos ellentét fejlődik ki az objektív kultúra s e kultúrát megteremtő individualizmus között. Mintha ez az individualizmus az objektív kultúra megteremtésében kiadná erejét, s nem jutna már belőle a többire, arra a többire, ami voltaképpen a legfőbb mű, a szép, nemes individualitás kialakítása volna.

A kultúra e folyamata kétféleképpen veszélyezteti az erős, az eredeti individualitást. Először azért, hogy a lét súlypontját az értelmi munkába csúsztatja, s a személytelen elemet a személyes, egyéni élet fölé emeli; másodsor azért, hogy az egzakt tudás szellemtelenségével az egyéni létnek fogalmakkal ki nem meríthető valóságát, a személyes élet, az önmagából való kiindulást érzésben és akarásban, a konkrétnek megérzését, a cselekvést s az alakítást gyöngíti.

(A háború lelke)

A modern művészet

Van a kultúrának a tudásnál színompásabb, szebb és gazdagabb világa, melyet kipusztíthatatlan s halhatatlan géniusok inspirálnak; világ, melynek vonalaiban, ritmusaiban, színeiben alakot ölt a szépség; világ, melyben eszményeink s természetünk legjobb s legédesebb ösztönei kivirágoznak s ez a művészet. Igazságot a tudás, eszményeket s érzelmeket a művészet szolgál.

De neki eszmények, neki végtelen látóhatár kell. Az élet sűrű, alacsony régióiban harangjai nem szólnak; s ez eszményeket, ezt a végtelen látóhatárt a mechanikus gépszerűségben s az élet agnosztikus örvényeiben föl nem leli.

A modern művészet az eszmények betege. Nincs igazán mély s az életet átható s boldogító eszménye. Ehelyett vannak sötét problémái, melyektől megkövül.

A modern írók keresik, meg akarják alkotni az ideált, s azért okoskodnak és gondolkoznak és kritizálnak; kritikusok lettek, s poéták lenni megszűntek.

A kultúrának szép és színpompás világa nem lehet meg örök, elévülhetetlen eszmények nélkül. Aki azt ezektől megfosztja, az gyilkosa.

(Magasságok felé)

Dekadens morál és isteni akarat

... Az úri morál kétféle morál-kódexet ismer: egyiket a férfi, a másikat az asszony számára, – mely kétféle becsületet hirdet, s a férfit ugyanabban menti, amiben az asszonyt megkövezi, – mely kétkulacsossá teszi az erkölcsi törvényt, illetőleg tagadja annak kötelező erejét a férfira nézve; a férfi szabad, az asszony nem.

Ez a felfogás a gyakorlatba, a népek életébe átvive, egy irlandi mozgó mocsárhoz hasonlít, mely az átázott földrétegek mélységéből kikel és sárözönnel borít rétet, erdőt, mezőt; mocsár lesz belőle, a prostitúció mocsara, mely lelkeket rothaszt, sok szép tavaszban álló reményt hervaszt, erkölcsi szabadosságot teremt, mely kaput nyit az ösztönös életnek, s megrendíti legfontosabb társadalmi intézményeinket, a házasságot és a családot.

De honnan vette magát ez a perverz úri divat? Elváltozott-e morális érzékünk? Elmosták-e évezredek esők a Sínai-hegyet? Nem!

E gyászos dekadens morállal szemben áll az az erős, természetes érzéseknek s az ősi isteni akaratnak parancsa: Én vagyok a te Urad Istened, mindened; ne ölj, vért ne onts; ne orozz, másnak a vérét, verejtékét el ne vedd; még gondolataidat, fantáziádat se piszkítsd be, mert e piszok a vérbe szivárog. Tiszta vért akarok, vérben van a lélek, alakítsd ki életedet gondolataim szerint. A fegyelemben éred el a természet tisztulását, s kialakítod s élvezed magadban az erkölcsi szépséget. Ezt a fegyelmezett, tisztult erőt állítod be intézményeidbe, ezt a férfi és nő viszonyába, nevezetesen a házasságba. – Tiszta legyen a leány, mint a virág, mondja a világ is, de tiszta legyen az ifjú is, mint a villamos napsugár, mondja az isteni gondolat.

(Világosság a sötétségben)

A „kultúremberiség”

A világháború előtti kultúrmámban az emberek már szinte elveszítették a talajt lábaik alól s a „kultúremberiség” átlag úgy volt hangolva, hogy Viviani, volt francia miniszterelnök nagyképű gesztusával fölöslegesnek jelezze, s azért aztán kioltsa az ég csillagait. Az önhitt kultúra hiábavalónak tartotta Istent és a vallást; az „erkölcsöt” elválasztotta a vallástól; Isten nem volt többé sem az erkölcs alapja, sem az élet ura és csillaga, s így aztán azt hitték, hogy sikerül majd nekik különb erkölcsöt, nemesebb érzést s jobb világot teremteniök.

Egymásután feltűnedezték a mi fiatal óriásaink s aszott fejű filozófjaink, kiknek az egész eddigi világ a kereszténységgel együtt csak macskazúg volt, kiknek szemében a dogmák, eszmények és hitek csak olyan régi bútor, lábatlan asztal, kopott zsölle, zsíros házispapka számba jöttek, szóval, akik az egész kereszténységet leszegényedett nyárspolgári ideológiának nézték, ezzel szemben .pedig az igazi, jobb kultúrát s a modern ember-típust nagy hangon ígérték s róla köteteket írtak. Az ember méltán azt gondolta: Mi Isten-csudája lesz ez az új világ s az az emancipált kultúrember? S mialatt így gondoltunk s a

problémán sokat vitatkoztunk, azalatt kiütött a világháború, ránszakadt rettenetes katasztrófája, még pedig nemcsak politikai és gazdasági, hanem erkölcsi katasztrófája, melyben az emberiségnek kultúrmámorából, önistenítéséből s pogány kevélységéből ki kellett józanodnia. Kegyetlen ébredés volt ez!

(Kereszténység sajátos kultúrhivatása)

A világháború

A világháború végigvágott rajtunk s mindenben, ami nagy s értékes volt szemünkben s amit győzhetetlennek tartottunk. Végigvágott a büntetés ostorával a nemzeteken s hazug diplomáciájukon, a társadalmakon s azok bálványain, s fölfakasztotta az imperialista erőszaknak, a kultúrgögnök s az emberiségben lappangó erkölcstelenségnek daganatait, melyekből romlottság, alávalóság, komiszság s hamisítatlan pogányság buggyant ki. A háború lealcázta a kultúrát, melyet csak meg kellett vakarni s előbujt a barbárság. Lealcázta a társadalmi erkölcsöt; föltárta a gyöngeség s megbízhatatlanság, az ösztönösség és romlottság örvényeit s bemutatta az embert: Íme, az ember, az a másik, a nem krisztusi ember!

(A kereszténységnek sajátos kultúrhivatása)

Európai kultúra és kereszténység

Az európai kultúrát ugyan most is szokás még keresztény kultúrának nevezni, de mondható-e annak a szó szoros s igaz értelmében? Ha e kultúra keresztény lett volna, akkor a hit kultúrájának kellett volna lennie. Nos, hát az volt-e? Legalább gyakorlatilag mindenütt hittagadó volt. A hitelenség elsősorban az egyetemeken vetette meg lábát; oly tanárokat adott az ifjúságnak, kik a hit kísértését meg nem állták, s miután maguk buktak, másokat is magukkal rántottak a tagadás s kétely mélységeibe. Mondhatjuk, hogy az intelligencia hite az egyetemi katedrákon szenvedett hajótörést. Az intelligenciának nem maradt más eszményisége, mint a hazafiság s más eszméje – ha ugyan legalább az maradt meg –, mint a haza, a nemzet s mindezek az általános cinizmus s a gazdasági leromlás befolyása alatt csak dekoratív darabok lettek, ünnepies felbuzdulásokra elraktározva.

Mi lett a keresztény erkölcsből, mikor a tízparancsolat helyett a szabadosság, erőszak, paráznaság, bírvágy s élvezetvágy intézte az emberi életet? Mily becsülete van manapság az emberi életnek? Úgy látjuk, hogy az emberi élet kultuszának napja még nagyon alacsonyan jár, s ég-földnyi távolságra van attól a hittől, hogy az embereknek halhatatlan lelkük van s mindegyikük az egész világnál többet ér. Ezek a lelkek ugyancsak elásott kincsek, melyeket a kultúra nem ismer, vagy ha elméletileg ismeri is, de gyakorlatilag nem vesz róluk tudomást, vagy legalább elszenved, hogy milliók vesszenek el most is gyári munkában, a túlszűfolt lakásokban, az alkoholizmus s a venereás betegségek áldozataiként. Ha a szellemi termelést tekintjük, borzadva látjuk, hogy mily távol esett irodalom, sajtó, színművészet nem mondok a kereszténységtől, hanem a közönséges, természetes tisztességtől. Lehet-e helye a keresztény társadalomban oly irodalomnak, mely a kéjelgők piszkos szenvedélyeit szolgálja? Lehet-e színháznak, mely a házasságtörések kultuszának bünbarlangja? Lehet-e helye sajtónak, mely állítólag szabad, de a pénz rabságában tengődik, melynek állítólag egy szabálya van, hogy ne hazudjál, s egy cenzora van, az újságírók lelkiismerete, de a valóságban e sajtókulik átlag a hazugság s a rágalom robotjában nyögnek, s a hatalom s a pártok koronázatlan királyainak szolgálnak! Ebből a „szabadságból” hiányzik az „ethos” s e művészetből még az illem s az ízlés is. Világos tehát, hogy ez az úgynevezett „keresztény kultúra” a szó teljes értelmében pszeudo-keresztény, mely lépten-nyomon megtagadja a kereszténységet s azzal semmiféle kapcsolatban, semmiféle közösségben nincs.

(A kereszténységnek sajátos kultúrhivatása)

A realiztikus világnézet

A kultúrvilág egyáltalában nem ismeri még a pihenést. Osztályharcok tépik a társadalom keblét, milliók nyakában a kényszerített munka járma. Üres, elnyűtt, fáradt a lelkük. Nekik nem bíborszínben kel föl, hanem füstösen a nap; nekik nem a rigó, hanem a gőzgép füttyül; nekik nem a harkály kalapál, hanem a gyárak zakatolnak; nekik nincs meleg, illatos légáramlatuk, de még levegőjük sincs. A kultúrmunka elfogta a napot, a levegőt, az erdőt s a gyárak olajos, kócos, poros börtöneiben tartja fogva rabszolgáit. Szép, szép a haladás himnusza; szép a munka dicsőítő éneke; de e himnuszt nem azok éneklék, kik a munkát végzik, azok nyögnek és sírnak. A munka templomai az elcsenevészedett emberiségnek kórházaivá lettek, melyekben az ember tönkrement; lefokozták géppé, elbutították, beteggétették, s azután az utcára dobták. Ah, ezek a roncsok nem útmutatói a paradicsomnak. S amilyen a munka világa, olyan egyáltalában a szellem világa: vergődő, vajúdó, elégedetlen. A prófétáknak azért is nagy keletjük van, kik megmásszák az ormokat s új világot néznek ki a nyomorultaknak. Azalatt pedig folyik a társadalom minden rétegében a szüntelen versenyekben szakadásig fokozott munka s hangzik a biztató szózat: haladás, szebb jövő!
(A diadalmas világnézet)

A keresztény világnézet

A keresztény világnézet köztünk és a kor színvonalán álló emberek lelkében él, tehát a szó igaz értelmében modern. A keresztény világnézet nem múmia. Átszövődik millió szíven s átreszket millió lelken; éltet és erőteljes hajtásokat hajt ma is. Hogy él, azt bizonyítja az a harc, melyet ellene vívnak! Itt és most, a kornak millió fiát és leányát hevíti, tehát él és élni akar. Modernnek tartja magát, nem kívánczik vissza a múltba és közöttünk él, a villamos, telefonos, telegráfós, telepatikus világban. Büszke korára, de elég ifjú még, mert haladni s többet tudni s alkotni akar; nem érzi, hogy idegen volna. Nem haragszik a tudományra s nem vette fel liturgiájába Rousseau imáját: „Mindenható Isten, ments meg minket a tudományoktól s apáink sorvasztó művészetétől! Add vissza a tudatlanságot, az ártatlanságot és a szegénységet; ezek azok a javak, melyekből a boldogság támad s melyeknek egyes egyedül van értékük előtted.” Ilyen imát a mi katakombáinkban sem recitáltak. Mi nem küzdünk a kultúra ellen, s nem kívánczunk vissza az őserdőbe; tehát mért gondolják, hogy korunk ellen küzdeni akarunk? Nem a kor ellen, hanem a kort az egyoldalú és szélsőséges áramlatokkal azonosító irányzat ellen küzdünk mi. Az ateizmus ellen, az ateizmus sötét csillaga és jegye alatt borongó világnézet ellen foglalunk állást, s ha akarjátok, azt megengedem, hogy modern, keresztény világnézetet vezetünk harcba modern ateizmus ellen, – modern, keresztény szellemet modern pogány szellem ellen; ezt igen, de azt már nem engedjük, hogy reklámhősök a modernséget kisajátítsák, s minket a modern kultúra kapuja elé dobjanak.

(A diadalmas világnézet)

Az igazi kultúrember

Mikor az emberi lélek az isteni akarat mértékeit s arányait veszi magára, mikor rendeleteihez alkalmazkodik, mikor az erény formáiba öltözik: akkor az arány s erény az ő formája s ő maga énekes lélek lesz, s a szó igaz s mély értelmében kultúrember lesz. Kultúrember, aki a kultúrát, a rendet, arányt s szépséget nemcsak maga köré, hanem önmagába, belső lelki világába állítja be. E formában emelkedünk az élet érthetlensége s brutalitása fölé s formát adunk neki; ez öntudatban emelkedünk az erőszak, szenvedés s gyász fölé. Az egész élet minden történetével együtt e felfogásban olyan, mint a terméskő vagy a

termésfa a művész kezében; a művész a kőnek vagy fának ad formát; az élet megzenésítője pedig a termés-életből alakít embernek való világot, Isten gondolataiba s akaratába öltözött életet. Az ember világának zenéje az átélt s átérzett isteni akarat.

(Világosság a sötétségben)

Ismeret

Azért ismerünk, hogy tegyünk és éljünk. Minden ismeret, a legnagyobb tudomány is, csak elvont jellegeit adja a valóságnak, csak érintkezési pontjait nyújtja a világnak s az értelemnek, s nem azért nyújtja azokat, hogy rajtuk megfeneküljünk, hanem azért, hogy rajtuk eligazodva tegyünk. A tettben, a tapasztalatban, az átélésben fogjuk meg a dolgokat s a valóságot önmagában s minden tudás, a legelvontabb filozófiát sem véve ki, arra való, hogy az élet e konkrét alakítására rásegítsen. Ezzel természetesen ki is van mondva az akarat s a tett előbbrevalósága az ismeret fölött.

(Az én filozófiám)

Az igazi kultúra

Az igazi kultúra abban áll, hogy felszabadítsuk az öntudatokat egyrészt a túlzott s csinált spiritualizmusnak, de másrészt – s ez épp oly szükséges – a fölvilágosultságnak babonájától, attól a képtelen hittől, hogy mindent értünk s hogy természettudományos alapon lehet konstruálni s megmagyarázni a szellemi életet s világot. Vannak spiritualista, de vannak racionalista babonák is, s óvakodnunk kell mindkettőtől. Babona, kín, csömör az, ha mindenben csak szellemet s lelket látunk, s nem keressük a materiális világ törvényszerűségét; babona, kín és csömör az a metafizikai túltengés, az a spiritualista ájuldozás, mely a lélek összes csápjait a miszticizmusba mártja; de a természetet a maga sajátosságában s anyagi autonómiájában meg nem fogja s meg nem érti; – mely csillagokat, bokrokat, forrásokat, barlangokat, démonokkal népesít be, – mely zsémbes, durcás, majd megint jóindulatú manókkal dolgozik, – mely henyél és okoskodik, ahelyett, hogy megfigyelne s tapasztalna, – mely végre is saját szellemi nagyságától ittasul s mikor mindent saját kis lelkének ábrázatára s hasonlatosságára alakított át, nem vette észre, hogy maga is csak parány s végtelenül nagyobb a lét.

De babona a racionalista világnézet is, mely szintén felhőrpinti a világot s elkészül vele, – mely nem látja a lét mélységeit, nem a friss, erőteljes psziché anyagra s mozgásra visszavezethetetlen adatait s mely az egzakt ismeretek varázsával s a külső, technikai kultúra vásári zajával elfelejti azt a csodavilágot, melyet az ember, mint új adat hordoz magában.

(Az objektív idealizmus)

Inspirált ész

Az ész nem szabad elszigetelni a szívtől; ha elszigetelik, akkor megrabolják intuíciójától, lendületétől, lelkesülésétől, finom érzékétől, s csakis az egyszer-egy gálya-padjára kovácsolják. Ez a legnagyobb logikai s pszichológiai hiba. Az ekképp izolált ész csak mérni, összeadni, kivonni tud, de már az egzakt tudományokban is nélkülözi az invenciót, az intuíciót, épp azért, mert nélkülözi az inspirációt. A végtelen kicsinnyel Leibnitz nem boldogult volna, ha a fantázia, a szív eleme nem segíti az észet. A legkitűnőbb föltalálók a szemlélet révén gazdagították a tudományt: láttak. A nagy tudósok agyvelői nem halottkamrák régi kultúrák számára, hanem izgalmas prófétai szervek, szenzóriumok, melyek az eszmék meleg érintéseire reagálnak.

Hogyan boldoguljon már most az ember az elsorvasztott, egyoldalú ésszel az életnek mélységes és bensőséges felfogásában? Mit csináljon vele a világnézet kialakításában? Életet nem fejt meg, világnézetet nem alakít, ki félszeg, béna lélek, ahhoz egész lélek kell: ahhoz inspirált ész kell.

(Dominus Jesus)

Vallás és tudomány

Ez a mélységes, bensőséges religió nincs ellentétben semmiféle haladással és rinascimentóval! Hogy volna a mozgalom az életnek ellensége? Hogy állíthatna a mélység és bensőség korlátot a behatolásnak, melyet a tudomány s az alkotásnak, melyet a művészet sürget? Kutathattok Kanttal, szárnyalhattok Dantéval, teremthettek Beethovennal, a végtelen Isten felé való eligazodástok nem gördít akadályt útajaitokra, nem épít korlátot terjeszkedétek elé, nem vágja le szárnyaitokat: sőt hív, sürget s vonz, lelkesít, hogy csak ki, ki a mélybe, a valóságnak mélységeire! Föl, föl a titkokba, az élet titkaiba! Mindenütt ott ráakadtok az Isten lefátyolozott arcára, melyet vallásosságtok ösztönszerűen megsejtett.

(Dominus Jesus)

Élet és tudomány

A mai tudomány tudni akar, s élni elfelejt. Ez a világnak óriási baja s az egész kultúra s a gondolatok világa, mely ez alapon épül, beteg lesz tőle. Az élet elsorvad, örömtelen, szegényes lesz; a világnak szétszedett dirib-darabjai száraz mechanizmussá válnak.

Tudunk, értünk, bontunk, osztunk, de ez még mind nem élet. S ha csak az volna! De úgy gondoljuk, hogy ez az irány szegényíti az éltet, mert a valóságtól s annak átélésétől elidegenít.

Ez nem a világ! Az embernek való világ, az emberi élet kifejtésének s kialakításának tere nem a lebrezgés, nem a hanghullám, hanem a színek, a hangok; nem az atomok, hanem az alakok; nem a tört, hanem az egész. Mily bűbájos boszorkány ámíthatott el titeket, hogy a rezgést, a hullámot, a törtet világnak nézzétek? A világ nem atomhalmaz, hanem bennünket környékező, titokzatosan alakuló, színben ragyogó, hangba olvadó, meleg, igaz valóság.

(A diadalmas világnézet)

Ne csak ismerjünk!

Katolikus hitem sürgeti az odaadást. Kegyelem nélkül nem lesz élet bennünk; az átadásban megvan az igazság minden kritériuma. Tapasztalhatjuk, hogy ez a lelki élet értéke, hogy édes békére, szent vigaszra talál lelkünk, szívünk. Megtanulunk énekelni, énekelni a bízó lelkület énekeit; tanulunk szerető hűséget s megálljuk a helyünket úgy, hogy nem fog elsodorni az élet sodra és árama. Bízunk csak Krisztus mozgató, lendítő, mintázó kezében, bízunk kegyelmében, mely csodálatos benyomásaival idomítja a szívet; ez hordozza s nemesíti majd erkölcsünket. Az erkölcs nem kultúra, sem tudomány, hanem az akarat korrektsége, a szívnek nemessége, jellem, eszményiség, lelkiség, fegyelem. Ez erkölcsi elem által lesz a gondolatból eszmény, gondolat, mely a kedélyben él, minket mozgat és melegít. Erkölcs által lesz az ismeretből meggyőződés; erkölcsi elem tesz minket hívókké. Isten felé csak ésszel nem közeledhetünk, oda jó, nemes, tiszta szív is kell.

Ne csak értsünk, hanem szeressünk! Ne csak ismerjünk, hanem vágyódjunk, reméljünk! Csillagok ragyognak fejem fölött, melyeket a teleszkópok lefognak a csillagászat hálójába; de eszmények is ragyognak bennünk, melyeket ki kell elégítenünk, ha nem akarunk meghasonlott emberek lenni.

A modern emberben túlteng az ész, senyved az akarat, a lélek mélyei pedig kongnak az ürességtől s zúg bennük a vágy Isten és az örökkévaló élet után. A modern ember lelkiéletében nincs meg a végtelen perspektíva, a szükséges napsugár, a végtelen kilendülés; nincs hite s megadása, nincs kegyelmi összeköttetése Istennel; nem érzi magát Isten gyermekének s nem szereti őt, mint Atyját s mindenét. Jézus erre felé hív ...

(Konferenciabeszéd, 1908)

Akarjatok!

Ne fajúljatok el se szívben, se észben, se teológiában, se filozófiában, se erkölcsösségben! Sursum corda! Aki győzelemről akar beszélni, állítson erőt a világba. Ne a kétely ködkavargásait s ne a sikamlós utak botlásait emlegessétek, hanem akarjatok a jobbat, a tisztát. Ne botránkozzatok, és ne mentegessétek, hanem akarjatok! Ne lézengjétek lapályos gondolatok pusztájában, ne tengődjétek odúkban s dohos kriptákban; hanem ha öröm, ünnep kell nektek, akkor emelkedjétek a hegyekre s mondjátok: Győzöm, bírom, elérem! Ez is program! S ti kérdezitek, mi az útja, módja ennek? Feleletem: Az Isten gondolatai.

E gondolatokat kell átélnünk, főleg pedig bűnről, erkölcsi süllyedésről úgy kell gondolkoznunk, mint ahogy azt ő élénk gondolta. E gondolatoktól messze estünk. – Hallgassátok az Isten panaszát: Fölpanaszolja, hogy zavaros vizekhez zárándokoltatok; Egyiptom útjain kerestetek életet; a hatalom és erőszak folyamához: az Eufrateshez mentek; ésszel, tudással, nemzeti érzéssel akartátok felvillanyozni az erkölcsi életet; a tudomány elefántlábain és nem az ihletett lélek sas-szárnyain akartátok a hegyre feljutni. Elhagytátok az élő vizek forrását és omladozó kutakat, ciszternákat ástatok magatoknak, hol békanyálás lett a legtisztább forrás vize.

Az Istennek érzületével szemléljétek a bűnt, erényt, s ítéljétek meg s ítéljétek el magatokban s másban is a bűnt, mint pártütést és lázadást és sérelmet. A világ nem így gondolkodik. Fiziológiával, milióval kimagyaráz mindent, s elsorvasztja az akaratot, amely hősokeket, szüzeket, vértanúkat állított a világba. Az akarat megtagadja a bűnben az engedelmességet, pedig megtarthatná, ha akarná, a törvényt; ellene mond a lelkiismeret szavának, pedig megfogadhatná azt; hűtlen lesz, s bálványokat imád, pedig szerethetné Istenét, Urát.

Roppant komolyan veszi a kinyilatkoztatás a bűnt, megfagyasztja a léha ember ajkán a mosolyt, s a félreértett emancipációnak fölényes tehetetlenségét porba alázza. E nyomokba jár Krisztus Urunk. Gondja, kínja, aggodalma a bűn volt; az új szövetségben az ószövetség fő vágyát akarta érvényesíteni: „Testamentumom az veletek, hogy bűneitektől szabaduljatok”. Krisztus töviskoszorúja, egész életének borongó depressziója, az Olajfák kertjének kegyetlen pszichológiája, az undor a véres sár-özönnel, a világ bűneivel szemben, a kereszten az első szó: Atyám, bocsáss meg nekik, mind azt bizonyítja, hogy Krisztus a bűnt nagy, végzetes rossznak tartja, amelyet minden áron kell és lehet is elkerülni. Szent Pál ránk olvassa: Mindnyájan bűnösök vagyunk s Isten előtt nincs becsületünk. Kár értünk!

Magunk erejéből is sokat tehetnénk a bűn ellen, hisz van szabadakaratunk, de Krisztus kegyelmével okvetlen kiemelkedhetnénk a bűnből s erkölcsi süllyedésből. Ha nincs becsületünk a magunk erejéből, legyen legalább Krisztus kegyelméből. Becsüljük meg az Urat, szenvedését és kegyelmét, világosságát és vonzalmait. Gondoljuk el, mit tesznek azok, kiknek e nagy kötelesség mint eleven érzés járja át a lelkét; mit tesznek, hogy a bűntől meg óvják magukat.

(Konferenciabeszéd, 1908)

Evangélium és munka

Az evangélium nem azonosította magát sem a klasszikus, sem a középkori világgal; az Úr Jézus nem lett Caesar, s ha ács volt is, de az Isten országát nem a munkába helyezte. A munka az emberek természetes funkciója; az teremteni fog új meg új társadalmi alakításokat, de nem hozza le a földre az Isten országát. Az Isten országát Jézus hozta közénk. Ezt a kettőt tehát: a munkát s az Isten országát összezavarni nem szabad! Nem szabad azt mondani, hogy az Isten országa a haladó s diadalmaskodó munkának programja; épp oly kevésbé szabad más oldalról azt állítani, hogy az evangélium a munkát megveti, vagy a klasszikus világ állapotait szentesíti.

Mindkét felfogás túloz; a helyes nézet pedig az, hogy legyetek Isten gyermekei minden társadalmi alakulásban s minden társadalmi alakulás dacára; ez az Isten országa; de küzdjete, érvényesüljete Istenadta erőitek szerint, ez az Isten örök gondolata s a ti feladatotok.

(A diadalmas világnézet)

Kereszténység és szociáldemokrácia

A szociáldemokráciával mi elvi ellentétben állunk, de semmi esetre sem azért, mert a munkások jogait védi, s azok javát keresi, hanem azért, mert a hitetlenség alapján áll, még pedig egészen önkényes, filozofáló szeszélyből; mert szervezkedésében s a tömegek irányításában erőszakos és erkölcstelen. Mi ahogy egyrészt különböztetünk a szociáldemokrácia módszere s a munkásrétegek fejlődéstani emelkedése közt, úgy különböztetünk a külső kultúra, a civilizáció s az evangélium közt. A munkásrétegek bizonyára emelkedni fognak, de emelkedésük nem fogja letörni a belső, a lelki kultúra igényeit, hanem ellenkezőleg, az emberiségnek még élénkebb s égetőbb öntudatára hozza majd azokat, s akkor megint az evangéliumon lesz a sor, hogy nemesebb életre segítse az emberiséget a lelki kultúra intenzívebb művelése által.

(Kultúra és terror)

Lélek és természet

A világ Istennek szeretettől ihletett alkotása, a legharmonikusabb költemény; mily mulasztást követnénk el, ha nem gyönyörködnénk benne. Ez úton a természet a legtisztább s legédesebb élvezetek forrása lészen, megszeretjük, mihelyt megértettük. Élvezetes előttünk minden táj, minden part, futóhomok s a kigyózó patak; hangos és lármás lesz magányos sétánk s a múlt s a jövőnek víziói nyílnak meg előttünk lépten-nyomon.

De e gondolatok nemcsak nagyok és szélesek, hanem mélyek is, mélyek, mint az isteni élet törvényei, s azért mélyítik a lélek életét is. A lelki élet gazdagságának egyik kitűnő forrása a természet esztétikai élvezése.

Igen, az élet mély, de csak önmagunkban mély, akár Kóspallagon, akár Budapesten lakjunk. Mély az élet, ha tartalma van; ha gondolatai, jelentékeny tettei s édes örömei vannak. Mély az élet, ha az ember bírja önmagát; ha gondolatai, tevékenysége, örömei lelki életének kialakulására szolgálnak. Mély, ha leolvassuk csillámról, világról a halhatatlan reményt, s ha erőlködés nélkül gyönyörködünk saját lelkünk nemesítésében. Lélek és természet, ez a két egymásra ható, egymást kölcsönösen megtermékenyítő világ. Lélek nélkül nincs szép természet. A lélek öltözteti színbe, hangba, illatba, ízbe a rezgő anyagot, általa lesz a természet széppé, kellemessé; fény csak ott van, ahol szem nyílik; hang, dal, harmónia csak ott van, ahol lélek hallgatja; illat, íz csak ott van, ahol az érző ideget érinti s izgatja a szagtalán s ízetlen tárgy. Szem, fül, érző idegek nélkül csak sötét és néma rezgés és mozgás

van. Íme lélekből feslik ki a színek, hangok, illatok, ízek világa, belőle szakad ki; általa lesz széppé a természet.

A világ szépségét a maga kifejezettségében mi alkotjuk meg. Teremtői vagyunk a színes, kedves illatos világnak; a valóságos, színtelen, kietlen, hangulatlan világ csak anyagát képezi az alakító művészek, a léleknek, mely a formát, a szépet reáönti. De éppen azért, mivel a világ az ő színes, kies, illatos alakjában lelkünk teremtménye, visszatükröződik rajta gondolat, hangulat, érzélem; mindenütt felcsillan rajta egy darab lelkeség s a lelki, mély életű léleknek épp ez képezi egyik sajátosságát, hogy a természetben a lelki vonatkozásokat, a lélekből beleszótt eleven fonalakat észrevenni, magamagát bennünk fölismerni, s azokban gyönyörködni képes.

(Föld és Ég)

A tenger

Szép a tenger, a legfölségebb szépség, majdnem oly szép, mint az égbolt. A tenger, úgy látszik, nem nyög az Isten átka alatt; mert nem az ember hazája; megmarad szépsége érintetlenül és homálytalanul bája; mert nem működött közre a bűnben. Termékei nem szítják a testben a rossz kívánság tisztátlan tüzet s a böjti parancs, mely a testet fékezi, nem vonatkozik rajok. Hullámai tisztátlan meg nem túrnek, kidobják ismét a megmételtyezett földre; – tespedés nincs bennük, folyton megifjulnak s engedelmeskednek a szélnek, mely képe a szellemnek; így jött le a Szentlélek. Romlást nem ismernek, mert a kesernyés sót őrzik, ez pedig a bölcsesség jelképe. A tenger a termékenység s a fejlődés bölcsője, azért lebegett fölötté az Isten lelke. A legnagyobb erő rejlik cseppjeiben, a gőz, mely a művelt világ első hatalmassága; hullámaiban a Zsoltáros az Isten dicséretének majd lágyan zsongó, majd dörgő hozsannáját hallja; a tenger legfogékonyabb az ég benyomásai iránt, tőle veszi színét s vidám, nyílt tekintetét. Az igazi bölcsességet jelzi, mert gyöngyeit, kincseit mélyen rejtegeti. Egyszerű fönség a ruhája: ékessége pedig a part valamennyi homok-csillámlása és a csigák és kagylók tarka füzére.

Mi meg olyanok vagyunk, mint a gyermek, mely a fővényen e fenséges királynő zsuzsuit szedegeti, s épít homokból kikötő-mólókat, s lesi, mint mossa a hullám elhaló öltögetése várfalai erősségét. Sokszor elnéztem s megsóhajtottam ezt a nagyságot és piciséget.

(Föld és Ég)

Isten vértanú-népe

A magyar nemzet nem ámitja magát birodalmi nagyság ábrándjaival; a magyar rónák nem álmodnak világorólomról, s ha játszik is rajtuk délibáb, az sohasem tükröz dradnoughtokat s negyvenkét centiméteres mozsarakat. Nem irigylí senkiét; nem kívánja másét. Ha tehát mégis küzdelem s vívódás élete, – ha szinte elvérzik százados harcokban, – ha ma is élet-halálharcot vív: akkor méltán mondhatom, hogy azt elsősorban nem magáért vívja, hogy azt nem rögért, nem földért, hanem e nagy rendeltetésért állja. Vívja azért, mert határőr azon a mesgyén, hol szabadság néz farkasszemet barbársággal; vívja azért, mert hazája az a geológiai medence, hol az ázsiai zsarnokság nehéz felhői zivatarban tornyosulnak, s ütközésük villámokat vált ki; vívja, mert a haza a kultúrának az a barázdája, ahol az önkény, mely Európát föl akarja szántani, ekéjét leereszti; vívja tehát, mindent összefoglalva, végre is azért, mert vértanú-nemzet. Tényleg az Istennek nemcsak vértanúi, hanem vértanú-népei is vannak. S ilyen vértanú-nép a magyar nemzet. A vértanúnak eszményei, hite s nagy reményei vannak, de harc és szorongatás az élete s hivatása az, hogy vérét adja a Fölségesért. A látnok vízióban látja Krisztus vértanúit, amint tündöklő fehér ruhában, kezükben pálmával mennek s vonulnak az áldozatos bárány trónja előtt s kérdésére, hogy kik ezek, azt a feleletet kapja: „ezek azok, akik

nagy szorongatásból jönnek s megmosták ruhájukat a bárány vérében.” Minden léleknek, mely az élet pálmáját akarja elnyerni, valamiképpen meg kell tisztulnia Krisztus vérében: de a vértanúi nemzetnek tisztára s tündöklő fehérre saját vérében kell megmosniuk ruhájukat, akkor azután pálmával kezükben vonulnak el a világitélet bírójának trónja előtt, s megnyerik tőle az örök élet koszorúját.

Saját vérében megmosva, tündöklő fehérben, pálmával kezében látom én Magyarországot!

(A háború lelke)

A kereszténység és a magyarság

A kereszténység hite, izzó lelke, szeretete, nézetei, erkölcsé s motívumai alakították századokon át a magyar életet. A nemzeti gyökér Ázsiából került, de az oltóág a kereszténység lett, s azóta az nem kettő, hanem egy, egységesen magyar nemzeti s keresztény élet lett. Mit törölhetnék, vagy mit törhetnék ki a magyar történelemből, hogy az nemzeti s ne keresztény, vagy keresztény és ne nemzeti legyen. Letörölhetném-e a magyar faluk s városok képeiről a templomtornyokat, a hegyekről a várak és monostorok körvonalait, a völgyekből a kolostorok színfoltjait; kitörölhetném-e a lelkéből, a közérzésből azt, ami keresztény nézet, emlék és hagyomány? Kitéphetném-e a magyar címerből a kettős keresztet s letörölhetném-e a Szent Koronáról a görbült keresztet, s gondolhatnám-e ezek után, hogy külön választottam azt, ami keresztény attól, ami nemzeti? Ha a vitézséget, a hazaszeretetet s a hősiességet veszem, különözhetném-e a lélek zsarátnokait, melyeket Nagy Lajos, a Hunyadiak, a Rákócziak, a Báthoryak s Bethlenek lelkében a magyar lelkesülés gyújtott, s elválaszthatnám-e azoktól, melyeket bennük a keresztény pátosz s áldozatosság gyújtott? Kielemezhetném-e az édesanyák tejéből, a száműzöttek könnyeiből, a hazáért kiömlött vérből, hogy mi a magyar benne s mi a keresztény? Nincs-e összekeverve a százados temetőben az anyaföld az ősök haló porával s a szántóföldön az esőcsepp a verejtékkal? Ki fogja e kettőt szétszedni tudni? Nos és szét lehetne-e szedni a nemzet életét s ketté lehetne-e vágni egységes lelkét? A kereszténység lett a magyar nemzet lelke s kultúrája lett a vére. E lelkiségből élt; e lelkiséggel csatározott s dolgozott; e lelkiséggel nézte tanyáját, rónáit, hegyeit; e lelkiséggel nótázott, ringatta bölcsőit s temette halottait.

Így tehát a magyar történelmi életen s magán a lelken s érületen rajta van a keresztény jelleg s amint a történelmi magyar lélek egységes, úgy nem lehet sehol elválasztó vonalat húzni a nemzeti s a keresztény betét között. Szent és profán emlékek egy nagy történelmet alkotnak; – egyik hívogatja a másikat, s valamennyi közösen felszítja a nemzet szeretetét. Ha a Pilis-hegyét nézem, nemcsak az ördöglyuk rémséges barlangjaiba a tatár elől menekvő, megriadt népet s a tatárjárást látom, hanem látom az esti szürkületben a pálos remeték imbolygó mécseit; ha júniusban Székesfehérvár utcáin sétálok, a hársfák illatában királyi sírok porát éledni érzem; ha Szent László fűvét tépem s gyűjtöm, nemcsak a fű erejében, hanem a magyarság nagy segítőjében is bizakodom és kérem, hogy segítsen fűvével! S mit érez a protestáns Zsolna, Debrecen, Sáropatak, Eperjes, a Bethlenek s Bocskayak neve említésénél s bakonyi és gömői faluk szerény, Erdélynek pedig nagystílusú történelmi emlékeinél, az mind mint vallási tűz és melankólia borul a lelkére. Ime, a múlt századok vallásos és profán emlékei egy közös, nagy történelmi valóságba állítanak bele, s megértetik és megéreztetik velünk, hogy a kettő egy, s hogy nincs magyar kultúra, mely nem keresztény.

(A kereszténység és belső élet)

A keresztény szellem útja

... Gondolják el, hogy mi lett volna a világból, s mily képzelhetetlen vigasztalanság borongott volna a görög műveltség s a római erő kiegészített kráterei fölött, ha a kereszténység napja nem hasad reánk? Mi van akkor a mai kultúra helyén? Sötétség és semmiség; káosz az Isten lelke nélkül. De nem így lett, mert az Isten lelke a kereszténységben az új élet s az új világ forrásait nyitotta meg.

A vízből s a Szentlélekből újjászületett ember: ez a keresztény kultúra kulcsa. A többi magától jött, vagyis a sok újjászületett embertől lett az új világ. A kereszténység nem tett mást, mint hogy új embert állított a világba. Az emberen kezdte s ezzel óriási világtörténelmi tanulságot szolgáltatott minden reformnak; tanulságot, melynél fontosabb nincs, s mely oly világos, mint a napsugár, azt ti., hogy jó világ jó emberektől lesz, s hogy tehát a jobb világot emberjobbuláson kell kezdeni s folytatni, s nem megfordítva, hogy jobb világtól kelljen a jobb embert várni. Ez utóbbi irányt követi minden társadalmi reform, mely a materializmuson, vagyis a lélektagadáson épül, az előbbi irány pedig a keresztény kultúrát megteremtő lélekállítást és lélekhit, mondjuk inkább lélekszerinti élet volt. Ezzel nem tagadjuk, hogy az emberi kultúrához anyagi feltételek is szükségesek; az természetes, de most itt nem egyik-másik kellékről – hiszen levegő is kell a kultúrához –, hanem a lényegről van szó, magáról az új világot teremtő és alakító erőről.

Ez az erő az újjászületett ember s az ő krisztusi öntudata volt. Ez az öntudat nagy világfölény volt, fölény, mely a lelket az imperiumnál többre becsülte, másrészt pedig lelki érdekeinél fogva, milyenek a tisztesség s tisztaság, lelkiismeretesség s hűség, a kötelességtudás s megbízhatóság, belenőtt a köznapi életbe, s úgy állt ott a római erkölcstelenség és züllés mocsaraiban, mint a velencei lagúnákba vert karszti fenyőszál, mely megkeményedve, de meg nem rothadva, palotákat hord. Ezek a keresztény emberek csendesen éltek s nyugodtan dolgoztak, kiki a maga beosztásában. Az Evangéliumnak csak egy kategóriája van, az újjászületett, tehát lélekben szabad ember.

Ez a Krisztus által emancipált lelkiség állt a régi világgal szemben, – ez a kisázsiai kikötőkben, Alexandriában, Korinthusban, Salonikiben, aztán Itáliában, magában Rómában, a Clivus Capitolinus szűk sikátorában, a Suburra piszkos lakásaiban s a rabszolgák ergastulumaiban kisarjadzott új élet volt az új kultúra hódító frontja. A front azonban nem verekedett, nem szakszervezkedett, nem tett közkiáltványt, még protestációt sem Caesar s az elnyomók ellen; hanem hitt, remélt, szeretett; elütött korrektségben mindenkitől, tisztaságban, s hűségben szemet szúrt mindenkinek, s így maga ez az eleven, tiszta életvalóság állt ellenkezésben mindennel, ami pogány volt. A keresztények nem ellenkeztek, nem lázadoztak, de lelkük, az életük élő, lángoló, félelmetes protestáció volt Caesar s az imperium ellen; mert ez az élet és ez a lélek kinőtt minden pogány keretből s új világot inspirált. A rabszolgaság megszüntetése is nem programból fakadt, hanem a keresztény szellem érvényesülésének volt gyümölcse.

(A kereszténység és belső élet)

A kereszténység kultúrhipivatása

A kereszténységet nem szabad semmiféle kultúrával, vagy kultúrfokkal azonosítanunk; nem a középkorral, nem az újkorral, nem monarchiával, köztársasággal vagy demokráciával, sem városi, sem nagyipari industrializmussal; mert az államok s a gazdasági berendezések a maguk útján járnak, fejlődnek s hanyatlanak; az ellentétek egymást hívják; a tomboló individualizmus s kapitalizmus szocialista ellenszerek után, a csalódott demokrácia pedig Cézár után vágyik s azokat, ha kell, forradalmak árán is előhívja. Mialatt a kereszténység végigkíséri az emberiséget a maga állami s gazdasági fejlődésének összes szakán, néha

jobban, máskor kevésbé befolyásolja a gazdasági s állami formák s intézmények kialakulását; azonban mindig gondolja a lélek igényeit, óvja az erkölcsi lét alapjait, biztosítja az igazság, a rend s fegyelem feltételeit s visszahat természetesen államra s társadalomra is azoknak lelke s lelkiismerete által, kiben mély hit, bensőség, intuíció s eleven tetterő jelentkezik. Ezek által sürgeti a jobb állapotokat, éleszti a többi igazság s jóság szomját, s megvívja az elnyomott s felszabadítandó társadalmi rétegeknek s a lelki szabadságoknak harcait, s közreműködik egy jobb, s boldogabb világ kialakításában.

(A kereszténységnek sajátos kultúrhivatása)

A győzelmes élet

Hiszek a győzelmes életben. A földi élet kikezdés és gyökérvet; koronája, melybe kinőni vágyik, az örök élet. Más élet az, de összefügg ezzel; más elembe, más tengelyek közt fejlődik ki. A gyökérnek más az élete s az eleme, s más a lomb s virágé. Hiszek az örök életben. „Paradiso – kiáltott fel Néri Szent Fülöp s feldobta a levegőbe birétumát, mikor hírül hozták neki, hogy a pápa kardinálissá akarja kinevezni –, paradiso s nem bíbor kell nekem.” Szívem telve van a halhatatlanság öntudatával; ezt ki nem ölöm; öngyilkos senki kedvéért nem leszek. Bölcsék, ti kritikus, örömtelen szellemek, ti kísértetek, azúrkék égbolt alatt kacagok rajtatok. Végtelen égbolt szívja föl a gondolat, érzés, sejtelem, vágy, eszményiség, imádás, lelkesülés szívárványának erezetén át lelkemet; a lét ütemessége hitemben válik himnusszá s zsolttárrá, s ti hörgő, tagozatlan hangokon beszéltek hozzám, s a halálfej szemüregjei a ti szemfényetek. Ezzel elijeszteni igen, de meghódítani nem fogtok engem. Én az örök élet híve, vándora és énekese vagyok.

(Elmélkedések)

Élet, halhatatlan élet

„Élet, élet.” Mi is ezt mondjuk; ez tulajdonképpen a mi evangéliumunk. De mi ezt az evangéliumot tetté váltjuk azáltal, hogy az idealizmust valóságnak s nem érzélgésnek nézzük. Mi azt mondjuk: „Vissza a valláshoz! Éljen az élet és a gondolat! Éljen a föld s az ég!” A síron inneni ideálok gyengeségek, nincs értékük; a kultúra, mely ezekkel a földizű ideálokkal dolgozik, felhőkre épít, s ki nem elégít. Menekülnünk kell tehát azokhoz az ideálokhöz, melyek síron-innen s síron-túl érvényesek. Csak ezek azok a hatalmak, melyek életet hordozhatnak, lelket kitölthetnek, ösztöneinket csitíthatják. Ezek azok a szuverén hatalmasságok, melyek az életet nem metszik át a sírnak árkaival; az ő jegyük alatt a földi s az égi lét, az élet s az örök élet egy áram, egy lendület, mint a gyökér s a virág is egy s nem kettő. Nem két lét, nem két élet, hanem egy, egyetlen, egységes áramlat. Nunc per speculum et in aenigmate, tunc a facie ad faciem! Most hajnal van és pirkadás, azután ragyogó napvilág lesz. Most álcák és tökéletlen alakok vagyunk, azután fejlett, tökéletes, szárnyaló lelkek leszünk. Ne mondjátok, hogy ez lehetetlenség! Vegyetek kézbe februárban egy tulipán-gumót, májusban szedjétek le eresz alól egy álca-gubót; nézzétek meg jól! Ugye, ezek nem maradnak meg így? Nem; hiszen ez ésszerűtlen, csúnya, buta lét volna! Nos? Valamennyi nemes ösztönötök mind transzcendentális, mind halhatatlanságba van igazítva; hát nem érzitek-e, hogy befejezetlen, fejlődésben levő teremtmények vagytok?

(A diadalmas világnézet)

Credo

E sziklaalapon alakul lelkem egyénisége, jelleme s életem következetessége: erényem. Két nélkülözhetetlen kelléke a lelki nagyságnak s szentségnek. Egység kell a meggyőződésbe

s az akaratba. Egyet kell hinni s egyet akarni s bár tudom, mit mondott Renan, mit adott hozzá Strauss s mit vett el belőle Zola, de én nem akadok fönn e géniuszokon, kik oly termékenyek s mindig holtakat szülnek. Hagyjátok a holtakat holtjaikat temetni, „mihi vivere Christus”. Az evangéliumból felém sugárzik Krisztus képe, a kritika nyárspolgári betűbölcsességén átragyog az isteni fény, s senkitől sem kérdezem, hogy a nap az égen nap-e, vagy elektromos lámpa. Aki kapkod Krisztus s filozófok közt, az elgyengül elekticizmusban; az élet emlőtől elszakad s a filozófiához, az emberi ész e gyenge leányához pártol, melynek nincs hivatása, hogy vérszegénységében erős nemzedékeknek anyja legyen. Az ilyen lélekben ész, fantázia, szív, kedély harcban áll egymással s nagy tehetségek is kiapadnak filozófiában s művészetben, sőt még politikában is egyaránt. Nincs fiziognómiájuk; árny és folt a világnézetük s rongy a kedélyük. Mély s kielégítő felfogás nélkül szurrogátumokkal tartják lelküket; ezt a kosztot el nem bírják soká.

Mi kellene nekik? Az kellene, hogy lelkükbe ontsd a te édes, erős kegyelmedet, s fölemeld s megkoszorúzd fáradt fejüket. S részünkről az kell, hogy alázatos s jó szívvel forduljunk Feléd, s a piaci lármából felnézzünk gót tornyaidra; necsak a kövezetét koptassuk, hanem lépjünk be a dómba, mely a piacon áll; lépjünk be s menjünk föl az oltárig; ott boruljunk le, s mondjuk a prófétával: vizet kerestem, mert szomjas voltam, s elmentem a pizkos Nílushoz, onnan megint az Eufráthoz: kerestem lelkemnek szomját oltani tudománnyal, majd ismét a világ hatalmával s igézetével; de hiába; nekem az élet vizei kellene s azokat te fakasztod szívemben. Azokból lesz üde, friss, eleven virágos a lelkem.

(Elmélkedések)

A főpap imája

Ó Krisztus-arc! Homályban állunk; a sötétség végtelen perspektívái nyílnak körülöttünk, mit nézünk ki belőlük? A lét érthetlensége, a feleletek káosza, a találgatások zűrzavara rángerőszakolja a kétséget; az éj pedig éj, sötét éj! A foszforeszkáló intelligenciák képtelenek ezt az éjét megvilágosítani; lidérectüzek ők, posványba visznek, vagy céltalan hajszába ingerelnek. Ez éjben légy te a mi víziónk, dicsőséges és szép Krisztus! Halljuk a zűrzavarnak éjében a küzdő, törtető géniuszok harci kiáltását, mely azt üvölti: keressük a jobbat! De mi azt feleljük: éljen a legjobb, s leborulunk s imádunk Téged!

(A diadalmas világnézet)